

REVISTA ISTORICĂ

Anul XVI, N-le 1-3.

Ianuar-Mart 1930.

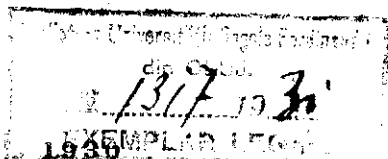
DĂRI DE SAMĂ DOCUMENTE ȘI NOTIȚE PUBLICATE DE N. IORGA

cu concursul
mai multor specialiști



SUMARIUL:

- *N. Iorga*: O nouă descriere a Moldovei în secolul al XVIII-lea, de un Suedes.
- „ „ Arturo Graf și Romîni.
- L. Baidaff*; Asasinarea lui Grigore Ghica.
- Dări de samă și Cronică de *N. Iorga*.



TIPOGRAFIA „LATINA ROMÂNEASCĂ” VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ. DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Anul al XVI-lea, n-le 1-3.

Ianuar-Mart 1930.

O nouă descriere a Moldovei în secolul
al XVIII-lea, de un Suedes.

Însemnările din 1709-14 ale lui Erasm Henric Schneider de Weismantel (*E. H. Weismantels Dagbok 1709-1714*), tipărite în 1928 de d. Samuel E. Bring pentru Societatea de publicare a manuscriselor privitoare la istoria Scandinaviei¹, formează unul din principalele izvoare ale istoriei noastre.

Spirit curios, el vorbește pretutindeni de aspectul, viața socială, mijloacele țerii unde-l duce cariera sa. Astfel, încă de la început, când se află în Volinia (p. 8 și urm.), cu acele „tovărășii de bețivi“, *Sauffkollegia*, femei și bărbați laolaltă, care se întâlnesc în acest ținut, „ein fettes Land“, unde rachiul cu miere se iea cu lingura din străchini de supă (p. 9), cu sobele speciale și cuptorul unde stă familia și se usucă grânele (p. 13), cu vitele, porcii și găinile iernate în cuprinsul casei (p. 14), cu nobilii, *Lumpenhunde*, purtind sabie la coapsă, cari ară la cimp (pp. 14-5) și vin la dietă cu un singur picior încălțat (p. 15).

Cind se dădu lupta de la Pultava, Weismantel era acum departe (p. 30 și urm.): el se îndreaptă spre Cracovia, pe care o părăsește imediat. La 29 Novembre 1709 corpul cere voie lui Francisc Rákóczy să treacă în Moldova (p. 52). Odată cu Decembrie se ajunge în Maramurăș (p. 53), la Muncaciu și Hust. Locuri pustii: doar pine de ovăs se mai găsește, care, de foame, li se pare „dulce ca zahărul“ (p. 53).

Rákóczy, căruia i se spusese că regele Suediei a murit, ajută cu ce poate pe noii veniți (p. 55). Se ajunge la satul Peri („Pere“), unde era vechea mănăstire românească, apoi la Apșa („Apaffy“) (p. 56). Rákóczy apare și ține patru discursuri: în franțuzește, nemțește, polonește și ungurește (p. 57). La Jászberényi se află că regele e încă viu (p. 61). În Maramurăș, Rutenii din munte, *Gorallii* („Gurellen“), se coboară în văi ca hoji, supt conducerea

¹ D. C. Karadja mi-a comunicat, prietenește, cartea.



lui „Biale-Oco“ sau „Ochi-Albi“ (p. 68). Se trece greu muntele, caii căzind de pe virfuri (pp. 68-9).

Se atinge Pocuția (p. 70). Ceremușul („Scheremor“) e trecut în Apus (*ibid.*). Acum se găsește hrană și vin (pp. 70-1): mălaiu, „die neue und wallachische Arth von Brodt, Maley auf ihre Sprache genant, welches von lauter Hirschen-Mehl, entweder gekocht oder ungesäuert in der Asche oder Offen gebacken war“ (p. 71).

De aici spre Suceava, prin Volcineț și „Kind-More“ (*ibid.*). Abia la Botoșani se lasă mălaiul pentru „pîne frumoasă, vin, rachiu, cel mai bun mied, pentru un preț ridicul, ca și cea mai frumoasă carne: un bou se cumpără cu doi taleri împărătești, o bucățică de friptură de vacă, cu un taler imperial și jumătate sau numai unul“; e și bielșug de pășune pentru cai. Dincolo de Botoșani, colonelul Züllig, locotenent-colonelul Buchholz și Starostele Grudzinski merg la Vodă în Iași, apoi la Bender (p. 72). Ceilalți urmează după opt zile. Se trece Bahluiul („Policluy“) pe la Pășești („Petzeste“) (p. 72). Lingă Iași se petrece două zile, „Evreii și negustorii aducînd mîncare și altele de nevoie“, plus Țigani cu *Fiedel* de trei strune și o veche „Breder-Zitter“, cîntînd: „Prinse, prinse ku maley, Bati Nikolay“, adică: „Brînză, brînză cu mălaiu, Bade Niculai“, sunînd așa de „parcă s'ar bate calicii“. Cîntă și joacă.

Apoi la Podul-Iloaii, pe Bahluiul Mic, și la „sătulețul Kake-welle“, două mile de la Iași. Se caută mai jos apă și fructe. (*ibid.*).

În luna Iunie 1710 se stă aici. Polonii pradă. Serascherul de la Bender, Iusuf, trimete un Agă în cercetare (îi se spun minciuni „după obiceiul românesc“). Abia acum se află în lagăr de retragerea regelui, de ciocnirea de la Cernăuți între Suedesii locotenent-colonelului Güldekrug și Cazaci (p. 75); dar Rușii dau bani la Poartă și răspindesc că la Bender nu e regele, ci un simplu general (p. 74): Poniatowski strecoară la Sultan un raport, care aduce totala schimbare a regimului (*ibid.*); Hanul, care se retrăsese la Cișla, e pus să meargă la rege, care primește iar în dar de la Sultanul.

În Iulie-August stare pe loc și boală (p. 76). Cîteva deserțiuni de soldați (*ibid.*). Vin lăcuste, multe, și locuitorii le pun în legătură cu apariția Suedesilor (p. 77). În Septembre bolile cresc:

nu e sănătos unul la 2-300 (*ibid.*). În Novembre încă erau tot acolo Suedesi; Polonii se aşează la Iaşi (p. 78). Starostele Grudzinski cere a li se da cvartire în Iaşi; i se refuză de Domn, dar el începe a face împărţirea, iar Vodă face ca bulibaşii lui să ajute (*ibid.*).

Cum Nicolae Mavrocordat e depus după plingerile acestor Poloni, autorul apără pe bunul Domn contra oaspeţilor străini, cari gonesc pe stăpîni din casă: „Und war diesses unserseites eine rechte wunderliche Hardiesse, da wir alss blutfremde Gäste im Lande zu herschen anfangen, und den Herr im Hausse gleichsam hinausgehen liessen, und, obgleich wir unserseits sehr Unrecht gethan, so konten dennoch unsere Principalen den gu-then Fürsten bey der ottomanischen Pfordte so angeben, und schwartz machen, dass mann ihn gar seiner Regierung darauff entsetzte, worinnen am meisten der Feldherr bey seiner Gegenwart beym Keysser darzu geholffen, und absonderlich darum, weil er unss keinen freyen Proviant, alss wir in diesses Land gekommen, auff des Feldherrn Ersuchen, auff etliche Wochen, biss zu besserer Einrichtung hatte verwilligen oder geben wollen, und muste diesser gute Fürst Nicolaus Maurocordati, obschon dessen Bruder in grossem Ansehen beym Keysser, auch sein (des Keysers) Dolmetscher ist, und in Divan oder grossem Rath einen Sitz mit hat, seiner Regierung also entsetzt, und ein ander an seine Stelle, Michael-Woda, instabilirt werden; er aber nach Constantinopell hintzu wandern“ (pp. 78-9).

În 1711 se găteşte războiul ruso-turc; „Domnul cel nou“, Dimitrie Cantemir, are firman de a da provisiu Suedesilor. Se vorbeşte cu acest prilej de moartea lui Mazeppa, mort „supt Bender“ şi îngropat în „biserica grecească“ de la Varniţa, cu atîtea podoabe, încît, de frică să nu-l desgroape „Moldovenii sau Turcii“, e luat „şi dus în tăcere într'un loc neştiut“; mari averi rămîn lui Voinarovschî, fiul surorii lui, care refuză Hătmănia (pp. 81-2). Se descrie şi viaţa Cazacilor, urmînd obiceiul naratorului de a se opri neconţinut în cale (p. 82 şi urm.).

La 12 Februar Suedesii pleacă din Iaşi (p. 85). Rămîn în urmă doar ciţiva cu locotenent-colonelul Koschkull (*ibid.*). Satele din cale sînt arătate aşa: Germain, Hesz, Okinkester, două mîle de la Raşcov, de unde se trece Nistrul pe la Camionca până la satul „Dimitraszko“ (p. 85), spre Nimirov şi apoi Chiev (p. 86).

„Valahi regali“ se află în avangardă (p. 87). Pe drum, descoperirea gropilor cu pîine (pp. 95-6). În Maiu drumul se face prin pustiu! Tatarilor (p. 96 și urm.)

Acum trupa e la lahorlic, la Dubăsarii Noi, centru tătăresc (p. 99). Regele trimete vite din Moldova pentru hrană. Cum Moldovenii lui „Mihail“ se găsesc de revoltă, Suedesii părăsesc „pămîntul acestor necredincioși“, cari nu înștiințează măcar pe Turci că Rușii sînt la Nistru; cînd o spun ai lui Carol al XII-lea, ei nu sînt crezuți. Starostele de Rawa e trimis deci să cerceteze (p. 101). La 3 Iunie ceata suedesă se așează între Bic și Nistru (*ibid.*). Rușii se fac a trece la Rașcov, unde întind un pod, retrăgîndu-se apoi, pe cînd grosul lor trece pe la Soroca. Pe la satul „Kafftan“ autorul merge spre Bender. Pe cînd apoi Polonii regelui merg la Dubăsarii Noi, Suedesii autorului se coboară în Bugeac, petrecînd apoi toată luna lingă Copanca (*ibid.*).

Pe la Lăpușna și „Kula“, lingă Orhei, Rușii merg la Iași: se credea că vor ajunge la Bender, unde regele face în grabă cîteva fortificații (p. 102). Trecînd pe podul de la Zagarancea și peste Iijia, Rușii se duc și taie Turcilor vadul dunărean, și ca să facă unirea cu Rominii: „denen Türcken die Passage darüber zu disputieren, auch alle moldauische und wallachische Orther und Volcker an sich zu ziehen“; Brăila s'a luat de 10.000 de Ruși, dar e un loc fără importanță (pp. 102-3). Din Bender pleacă și Cazacii și Polonii și „steagurile valahe ale regelui“ ca să oprească, pe la Soroca, provisiile Rușilor, năcăjiți de Tatar, lipsiți de provizii din Moldova și fără cele muntene, oprite de Domn. Aici se intercalează (p. 103 și urm.) o largă descriere a Tatarilor.

Odată scriitorul a nemerit într'o pivniță de la Căușani la un Grec, unde s'a îmbătat, și Tatarii l-au culcat la dinșii, țîindu-l până s'a trezit.

Se trece la lupta de la Stăniliești, unde Rușii au la 20.000 de Cazaci și Moldoveni (pp. 112-3). Firește că Marele-Vizir apare cumpărat. Se vede că scena de ceartă între rege și comandantul armatei otomane n'a avut loc (p. 118). Țarul trece prin Iași și Soroca (*ibid.*). În August, din cauza inundației Nistrului, se mută lagărul regal la Varnița (p. 121), unde apoi se ruinează „die schönen Häusser und vortrefflichen Palläste, welche so wohl Ihro Mayt. alss dero Hoffstadt, Generals, Abgesanden und andere Officiers die Zeit über darinnen gebauet hatten“. Odată era acolo

ca „eine schöne Stadt“ (p. 125). Turcii ar fi vrut să-l scoată pe Carol al XII-lea măcar până la Iași (p. 125).

Autorul trece în Octombre lângă Orheiul, la „Lukaszewo“ (p. 126); trupele regulate stau la Furceni („Furszany“), lângă Răut (p. 127). La 6 Ianuar 1712 e îngropat în „biserica moldovenească“ de la „Sessany“ maiorul Radeker (p. 129). Ofițerul merge la satele „Stotolnie“ și „Worodecz“ (p. 130). Hrana o dă Moldova și mai ales județele de dincolo de Siretiu, „localitățile cele mai locuite și mai bine cultivate“ (p. 130).

Bucovina, care vede și ea pe Suedesi, se cheamă, ni se spune, în românește „Koder ruden“ (Codrul . . .). (*ibid*). Se pomenesc satele „Terrenniowo“ și Sinești. La Zagarancea, spre Iași, e doar un han și citeva bordeie subpămîntene până la Iijia. Cu greu se deslușește și Cotul „Krocsawy“ (*garstig*), dacă nu e „grozav“. În misiune scriitorul merge la Roman, întorcîndu-se la Larga, la Podul-Iloaii, cu pîd de piatră, și Țirgul Frumos; apoi la Răchiteni, Săbăoani, „Steckany“, în pădure: „aici locuiesc numai Unguri, cari sînt aici de mai multe sute de ani“ (p. 131). La Roman, în acea lună Februar, se face cartierul-general. Trupe sînt și la Heleștieni și Giurgești. Pe la Bacău se ia drumul la Fărăoani, cunoscîndu-se și satele Trebeș, Fintinelele, Vilcova („Walkowo“). Une ori se întrebuițează *olacul*.

Atingînd Focșanii, se descrie orașul și regiunea, unde e vin de vînzare pe nimic. Se stă la cîrciumă o zi și o noapte cu două parale, avînd voie să bea oricît (*ibid*). În dosul caselor este pe acolo atîta sare de-și poate tăia orice sătean cu toporul (p. 132). Weismantel vede Trotușul și Ocna. La Grozești, granița; la Oituz hanul cu strajă și poarta de intrare în Ardeal. În munte Suedesul petrece noaptea la ciobani. Pe zăpadă se face trecerea dincolo: alt zid lângă „un castel împărătesc ruînat“ (Palanca), altă poartă; aici straja ungurească.

Iată-l pe oaspetele nostru și în Brașov (cetește: „Fabris“ în loc de „Fabrig“), la „Wascherell“, etc. Întors la Iași, e trimis la Mîclăușani. În Iași i se dau proviziile adunate de Rönne în Muntenia și uitate acolo (și citeva mii de boi). În mănăstirea Putnă („Pirnau“), unde se ieau 900 de cîble (Scheffel) de orz, 600 din ele se vînd Jicnicerului (*Hoff-Proviantmeister*) Crupenschi (*Gru-pinski*).

În Maiu, drum la Răchiteni, la Țirgul-Frumos, la Podul-Iloaii,

la Zagarancea (p. 135). În această lună se cumpără de la Romini armele lăsate de Ruși sau smulse de ȣerani de la dinșii în fugă (p. 138). Înainte de sfirșitul lunii se face călătoria la Botoșani, Cernăuți și Lujani (p. 138). De acolo se trece în Galiția (p. 139). Numai în Septembrie se face întoarcerea, prin Dorohoiu și Botoșani, la Șipote, apoi, prin Iași, spre Chișinău (p. 156). Cu acest prilej se arată nerușinatele abuzuri ale Ienicerilor (p. 159). Un lung pasagiu privește obiceiurile musulmane la Ramazan și negocierile ruso-turcești cu privire la pacea de la Prut.

Pe cînd regele cumpără cai pentru plecare, Weismantel revine la Orhei, apoi la Iași (p. 173), iar de acolo, în Ianuar 1713, prin Botoșani la Cernăuți, apoi la Suceava (p. 174).

Aici se așează, în tot Ținutul, dragonii, cari trăiesc hrăniți și întreținuți ca în țara lor. O divizie „între Nistru și Prut până supt Iași și Orhei”, alta „între Siretiu, Moldova, Bistrița și până la granița ungurească și ardeleană, și până supt Roman și Bacău către granița munteană”. Un căpitan e la Rotopănești (p. 194).

Greutățile aprovizionării aduc o răscoală a ȣeranilor noștri. Ar fi luat parte și boierii, iar indemnul ar fi venit de la Domnul însuși. O parte din străini sînt trimiși în fiare la pircălabi sau serdari (p. 175). Cum se vede că nu numai Polonii sînt atacați, Weismantel bănuiește un amestec al Porții și se ordonă retragerea (*ibid.*). De la Bender se orînduiește oprirea la Cernăuți. Aici se află printr'o scrisoare a Polonului dușman, Sieniawski, că se pregătește la Bender prinderea regelui, așa incit retragerea e numai până aici (p. 176). Se oprește aprovizionarea, de Evrei și Turci, a taberei regale (p. 177). Suedesii află mijlocul de a cumpăra zahareaua de la Ieniceri în vie (p. 178). Se smomesc Cazacii (p. 179). De aici vine ordinul către Mavrocordat de a prinde cu ȣeranii și călărașii pe Suedesi, cari sînt aduși în cămașă de la Neamț, Bacău, etc.; unii fuseseră scoși din pături (*ibid.*). Dar se tem „Valahii” de „mondirele scurte și lungile săbii și puști” (p. 180). Domnul oprește pe dragonii poștii, caii cumpărați de Koschukull pentru rege, și se arestează locotenent-colonelul din Iași, cu residentul căpitan Briand, ale cărui rapoarte le cunoaștem (p. 180). Regele Stanislav, însoțit de generalul Smigielski, venind de la București, e dus la Iași și reținut la Trei Ierarchi („Szwientie tritile” = Trei Sfetitele; p. 180), cu gardă de 300 de soldați. Domnul vizitează „in der Stille und unbewusst” pe „maiorul suedes” (pp. 180-1).

Pentru a ataca pe cei de la Cernăuți, Moldovenii, strinși la Botoșani și „la hotarul polon“, capătă de la Han seimeni și Lipcani (p. 181). Firmanul li ordonă oaspeților a pleca (p. 182). Nu se poate ajunge la rege. Armata se decide să aștepte până la capăt, Rominii fiind lăsați la vetrele lor (pp. 182-3). Se cumpără sprijinul unor Turci contra Moldovenilor (p. 184). De aceia în zădar vin boierii cu Hatmanul, cu „cîteva mii de țerani călări cu trimbițe“, pe lingă cari „cîteva mii de țerani pe jos cu tot felul de arme“ (*ibid.*). Ei cer pe strasnikul lui August și pe colonelul Pokierski, de retrimese acasă, și plecarea ostașilor regali, desarmați și pe sama lor, ceia ce se refuză scurt. Moldovenii sînt siliți a da provisiile, și astfel mica armată pleacă, păzită de Tătari (p. 185). Se merge pe calea, neprădată, a pădurii. Trecînd pe la Iași, cei cinci ofițeri trimiși la Domn sînt reținuți de acesta.

Nu reușește planul de a libera pe Stanislav, și, cînd se cere depunerea armelor sau trecerea la Sapiieha, ceata se retransfează într'un „frumos palat, bine inzestrat cu tari palisade de stejar“ (cred: Cetățuia); o parte din Tătari rămăseseră de pază (*ibid.*). De la Călărași în Basarabia un ofițer revine la Iași, pentru Stanislav. Ceilalți merg până la Rîșcanova (p. 186).

Se trece la amănunțita descriere a „calabalicului“ (pp. 188 și urm.). Regele e rugat a merge măcar la Iași ca să aștepte răspunsul Sultanelui (p. 191). Se aprinde coperișul de șindilă (p. 192). Prîns, Carol e dus pe la Căușanii-Vechi (p. 196). În acest timp locotenentul-colonel Silberberger era la Orhei (p. 197). În Mart, Stanislav e condus regal la Bender „cu cîteva companii de călărași“ (*ibid.*): cu nouă lovituri de tun e introdus în palatul Pașei din Bender. Autorul vede pe Turcii cari-i iese înainte, cu frumosul cal dat în dar (*ibid.*).

În April Weismantel se îndreaptă spre Hotin, apoi spre Sniatyn, pe care la un moment dat voia să-l atace (p. 200), pe cînd Smigielski se arată la Cernăuți și la Coțmani (*ibid.*). Aflăm de aici că acolo era o poartă moldovenească și a doua polonă (p. 201). Lovitura nu izbutește. La sfîrșitul lui Iunie lagărul era tot la Cernăuți (p. 202). Acolo vine și prințul Wiszniewiecki. Îndată se vizitează iarăși Iașii și Botoșanii (p. 203). Planul turcesc de a ocupa Hotinul se desemnează repede (p. 204). La Iijie podul de a ocupa Moldovenii (p. 206). În toamnă se va merge, prin Iași, la Căușani (p. 207), unde e ciurma. Întors la Iași în Novembre, pe

cind, la Hotin, cu „Sirbi, Bulgari, Bosnieci, Moldoveni și Munteni“, se lucra cu „peste 20.000 de oameni și multe mii de căruțe“ (p. 208).

Din Decembre 1713 începe descrierea Moldovei (p. 210 și urm.). Se lămurește numele după obișnuita legendă. Se dă așezarea țerii, apoi vin riurile (lui Sobieski îi place apa Prutului, p. 211). Și Suedesului țara-i pare admirabilă ca frumuseță și rodire, dar oamenii n'o știu folosi în de ajuns. Se arată marginile imensului codru și compunerea lui. Străinul n'a văzut nicăiri atitea albine ca în poienile lui (pp. 211-2). Vinul e ieftin ca berea în Suedia (p. 212). Nu se uită nici harbușii (*Harpasi*), nici porumbrelele.

Se trece la administrație. Nicolae-Vodă apare ca „un distins și foarte cuminte“ (*ein ansehnlicher und sehr kluger Herr*), știind multe limbi și „înțelegind toate maximele de stat ale Statelor creștine“ (*ibid.*). Domnul ține numai Greci și suge țara (p. 213). Se descrie sosirea Domnului, cu muzică de Țigani și slobozirea celor patru tunuri inofensive de la Curte; un vas cu apă i se presintă pe o masă la castel, unde el intră călare (*ibid.*).

Venind la Ținuturi și Capitalele lor, la Orhei e un biet sat, Soroca e miserabilă, Hotinul e doar castelul. La Prut, lângă Lăpușna, cele o sută de movile (p. 214). Iașul e neorinduit, cu cele cinzeci de lăcașuri sfinte și 6.000 de case, cu doar două-trei străzi adevărate în centru. Curtea e o clădire bătrânească (*altväterijsches*), aproape fără coperiș și cu zid împrejur. Golia se presintă mai bine, cu bolțile negustorilor. De și întunecată, biserica e cea mai frumoasă și solidă din toate orașele. Tot așa Trei-Sfetitele, cu „cele mai mari clopote“: înăuntru era odată un Colegiu, o Academie. Ca biserici de piatră încă Sf. Sava și puține altele, — restul fiind de lemn. Cum un clopot anunță plecarea Domnului spre biserică, se trece la dinsul.

Garda e compusă din 150 de călări, cari locuiesc mai mult la Curte; uniforma e verde, armamentul ca al Arnăuților; pe lângă ei, 6.000 de seimeni, cari patrulează și zi și noapte. Mai sînt călărașii suitei, cu muzică turcească. Se descrie o audiență: cabaniță, cucă, jeț domnesc, sofă. Străinii vin călări, boierii desculți înaintea porții; lăsându-și acolo servii cari li țin scara. Cu trăsura nu se merge la audiență; sînt puține și rele (p. 217). Domnul mănincă singur; nici socrul, Vornicul, cu dinsul. Cel puțin cînd e văzut (*ibid.*).

Se urmează cu localitățile. Birladul nu e nimic, Tirgul-Frumos un sat. La Botoșani, mulți Armeni și Evrei. Înțelegem de ce ofițerul suedes preferă să descrie Cotnarul. Chișinăul a fost pradat de Tătari în 1711. În Putna, vin și sare stau alături; nu departe și păcura (p. 219). Bacăul e distrus. La Roman, cu frumoasa biserică episcopală, mulți Armeni. Ruinele Sucevei sînt scurt prezentate, cu cetatea și Zamca; și aici mulți Armeni (*ibid.*).

Un capitol despre oaste e competent (p. 220). Se vorbește de ea cu despreț. Seimenii dau bir, călărașii sînt întrebuințați la funcțiuni postale (p. 220). Rău armați, fac la Turci funcțiuni de salahori. Ofițeri sînt Hatmanul, Căpitanul Mare, bulucbașii, stegarii, ai călărașilor stînd la țară. Ei țin perfect străjile — „ca o masă” — și podurile (pp. 220-1). Bine conduși, ar face Moldovenii lucruri mari, ca aceia cari servesc pe rege (p. 221). Dar e o limbă *compendieuse und nette*, „plăcută de auzit cui pricepe latinește sau italienește, și ușoară de învățat; și, cu toate că-și are și dialectele, e vorbită în capitală mai bine; în Moldova (la țară), nu mai e așa de grațioasă și curată” (p. 233). Se trece iute asupra boierilor mari și mici, amestecați cu Grecii. Ei apar ca „falși și vicleni” (*tückische*), „cei mai mari mincinoși și înșelători”, „schimbători și nestatornici”, cari nu-și țin cuvîntul, invidioși, cheltuiitori la banchete, hrăniți din jaful făcut de oamenii lor la granițe, ca de cei de la Sarafinești (*Seraphince*), lingă Horodenca: tălharii se răscumpără: nu se vede unul spînzurat. Se fură cai până și pe drumul Constantinopolului. Plătește locul unde s'a făcut o faptă rea. Așa li s'au plătit pagubele și Suedesilor (p. 224). Negustorii cinstiți sînt Greci și Armeni; lingă ei Turci și Evrei. Ca producție, vaca cu vițelul ei costă 3 taleri (p. 225). Coada oilor — ca la Cantemir se spune că une ori e purtată în căruță — trece 5-6 oacă (*ibid.*). Mult vinat: cerbul costă 6-8 groși (*ibid.*).

Se arată cum se clădește casa țeranului, din lemn și lut (p. 226). Pădurile sînt adăpostul de frica birarilor și străinilor. Dar și aici se spune ce bune-s drumurile, cu fîntini de suflet, ca la Păcurari (*ibid.*). Țeranul e domn, plugul lui cu cinci-șase boi îl poate pune unde vrea și cu o singură arătură capătă hrană pentru douăsprezece până la cînsprezece guri; de alta nu-i pasă, din lene (p. 227); griul e bătut cu cai și paiele se ard. N'au mobile nici unelte țeranii, cari dorm pe cuptor, pe scinduri, pe mindir de paie; mîncarea n'o știu pregăti (p. 228). Religia e de formă:

cruce la icoane (pp. 228-9). Doar odată și singuri și-au apărât țara, până ce neunirea a pierdut-o (p. 221). Acum sint 30.000 de sate pustii.

Se numără 20.000 de ostași plătiți, 40.000 de miliție, 40.000 de arcași (pp. 221-2). Trec apoi legende, de la Ovidiu până la operele dracului, până la Dumbrava-Roșie.

La locuitori se reproduce fabula tălharilor. Limba-i pare din italiană și francesă, „deci“ din latină. Posturile sint foarte respectate (pp. 229-30). Un țeran spune că nu merge la biserică, neavînd păcate, că doar n'a furat și nici n'a omorît pe nimeni (p. 230).

Călătorul a văzut serbătorile noastre. Boboteaza, cu participarea Domnului și Mitropolitului, zilele de ofrande în care nu poți călca de multe daruri, Învierea cu sărutările obișnuite, ouăle roșii, stropirea cu apă, slujbele făcute la cîmp pentru binecuvîntarea grinelor. Totalul nu l-a impresionat, și el reproduce proverbul polon: „pod leșesc, post nemțesc și slujbă moldovenească la biserică, numai o prostie“ (pp. 230-1). Într'un sat lîngă Orheiul a văzut însuși cum o femeie, aducînd vinul și azîma, le-a amestecat ea însăși, preotul refuzînd să vie, la căpătîiul unui murînd (pp. 231-2). Și la Armeni l-a mirat cum luau împărtășanie copii de doi, trei ani (pp. 231-2). Tot acolo nu se permite îngroparea în cimitir a unui maior suedes; la Varnița numai colonelul Ribbing a putut fi înmormîntat la Romîni (p. 232). Călugărițele îi par a fi „die ärgsten Huren“ (p. 233). Preoții beau în circiumă cu muieri. Toată evlavია sînt luminările, pe care le aduc cu brațele femeile bătrîne (pp. 233-4). Călătorul ostaș a văzut și membri ai clerului înalt, ba chiar pe Patriarhul din Constantinopol venît în Moldova (p. 234).

Îmbrăcămintea-i pare curioasă: ce ar mai ride lumea în Suedia văzînd o femeie îmbrăcată ca la noi, mai liber decît în Turcia (*ibid.*)! Dar fata care a greșit trebuie să umble cu tulpan ca femeile (p. 235). Se observă ce curate sint albiturile. Se înseamnă respectul femeilor față de bărbați, ferîndu-se a tăia drumul fie și unui cerșitor (p. 236). Foarte frumoase, *über alle Massen schön!* „Fața ca laptele și floarea și ochii ca piatra scumpă“ (*Carfunkel*). „La țară și chiar la țeranî se află așa de perfect de frumoase fete și femei cum nu le vezi niciodată la noi în Germania, chiar și dacă întregi sate ar fi locuite de familii nobile, și

nu puține fete țerance sînt în stare, ca aspect și frumuseță, din cap până în picioare, să rușineze pe cele mai alese din nobilime" (*ibid.*).

Dar toată lumea e leneșă. Femeile doar coasă, fierb și directă. Bărbații merg une ori la vinat, unde sînt tari și dibaci. Atît (p. 237). Dar petrec, beau și se dau pe urmă la stricăciuni. De și cred că e „mare păcat” (în românește), femeile privesc pe străin. Se citează și un infect cîntec românesc al celor de la Varnița. Doina i se pare a fi numele unei cățele căutate de un vechiu Vodă (confusie cu Molda) (p. 238).

Copiii cresc nebătuți. Școli se află doar în Iași, Roman, Botoșani. S'ar fi văzut copii amanetați la Tataři de părinții lor pentru 10-30 taleri (p. 238-9).

Se arată obiceiurile de la nuntă și botezuri (pp. 239-40). La Turci și Tataři, în Bugeac, creștinii se pot despărți dînd Voievodului pus de Han trei lei (p. 240). Un om cu meteahną, fie și un deget de la mină stricat, nu află nevastă (*ibid.*). Se arată și pedeapsa pentru fata care n'a fost găsită curată, și pentru familia ei (pp. 241-2). La graniță cu Turcii s'ar face căsătorii ca acestea pe bani. Pentru un copil din flori se plătesc doisprezece lei la Iași.

Se înseamnă monedele: florini de-ai lui Ferdinand (= 22 de zloți), taleri venețieni, bani de argînt poloni ai lui Sigismund al III-lea, pulturaci (= $\frac{1}{2}$ gros german), costande (= 2 groși germani) (pp. 243-4).

Fugarii de la Tataři sînt restituiți acestora pentru bani.

Ar fi Moldovenii desprețuitori pentru străini: cu greu și cu plată intră Suedesii în casele lor. Femeile ar fi ajuns a spune: „mai buni sînt Șvezii decît ai noștri Moldoveni; aceia sînt toți Țigani și tălhari” (în românește) (pp. 244). Întreabă: „ce faci dumneata; sănătos ești?” (*ibid.*).

Apoi despre îngropări și bocete (și „valeu, valeu”; pp. 244-6). Se reproduc plîngerii în românește: „drăgulaș, pentru ce ai murit? N'ai avut tu ce de boi, ce de vaci?” (p. 246).

Și anul 1714 află pe Weismantel la noi: în Botoșani, în Cernăuți, în Văscăuți, etc. (pp. 247-8). Pomenește de țeranul de o sută treizeci de ani, cu fiu de o sută și nepot de optzeci (p. 248). I se vorbește de copaci, de munți cari joacă, de fantome care trec în marș. De aici ofițerul trece în Polonia.

Kurtze Beschreibung von denen moldauischen Ländern.

Woher wird es Moldau genennet?

Es soll der Inwohner Aussage nach von dem Flusse Moldau also genennet worden seyn: diesser entspringet auss denen siebenbürgischen Bergen, gehet das Land ein ziemlich Stücke durch, und ergiesset sich her nach in den Seret. Nach obriger Relation, so haben sich einige Völcker auss Siebenbürgen über die Berge zu erst heraus, und neben diessem Wasser darnieder gelassen, da denn des Commandeurs Hund vorauss gelauffen, auss dem Wasser getruncken, worauff mann das gantze Land hernach nach dessen Nahme genennet, die Volcker aber nach und nach darinnen sich aussbreitet, wie wohl ihr gantzes Herkommen nicht sonderlich beschrieben, noch einiges Fundament davon gezeigt wird.

Wo liegt es?

Unter den 48 und 49 Grad latitudinis lieget diesses Land, und erstrecket sich in die Länge auff etliche 40 teutsche Meilen, dessen Breite aber ist nicht einerley. Gegen Pohlen ist es an etlichen Orthen nicht über 10 biss 12 Meilen, in der Mitte aber, von Soroka am Niester biss an die siebenbürgische Grantzze hält es gleichfals über 40 teutsche Meilen, wiewohl die hiessige Inwohner keine Meilen, sondern in Popasse, Fütterungen oder Tage-reisen rechnen.

Gegen Abend gränztet es mit einem Theil von Roth-Russland, Pokutien genant, und wird von diessem durch den Fluss Szere-moz, so auss dem ungarischen Gebürge kommet und von dem Niester biss unter Snyatin zum Pruth durch einen kleinen Bach unterschieden. Gegen Mitternacht hat es längst dem gantzen Lande den Fluss Niester, und daran Podolien gränzend, nebst einem Theil der Wüsteney. Gegen Mittag die Marmorosch und Siebenbürgen, wo lauter Gebürge. Gegen Morgen Bessarabien oder die puczakische Tartarey und ein Stück der Wallachey. Auch ist meist das gantze Land bergigt und thaligt, doch sind es lauter die fruchtbaresten Berge und schönste Thäler.

Die Flüsse.

Die Hauptflüsse dess Landess sind gemelter Niester, Pruth, und Seret, welche das gantze Land gleichsam in drey Theile scheiden und sich von Abend biss in die Donau und Schwartzee Meer gegen den Morgen un Mittag ergiessen. Auch sind die Wasser hier sonderlich gesund, am gesundesten aber der Pruth,

¹ Bugeac.

welchen der seelige pohnische König Johannes Sobiecki vor allen andern probieret und gebrauchet. Es finden sich aber auch noch viele andere Wasser, die aber nicht von sonderlicher Consideration und auch alle in diesse einfallen, wie ihrer vornehmlich in Journale die Zeit über gedacht worden. Alss, zwischen den Niester und Pruth, der Bach Big¹, grosse und kleine Rahut², zwischen der Pruth und Seret, das fischreiche Wasser Sisze, auch grosse und kleine Pahyluy³; zwischen dem Seret und Siebenbürgen sind mehr, alss die Soczawa, Moldava, Pistrice, Tartarosch, Trutosch, etc. Die fruchtbaresten Thäler durchgehen der Pruth und Sereth. Unweit Czernihowicez ist auch das Wasser Terheluy und andere geringere Bache.

Fruchtbarkeit dess Landess.

Diesses Land hat in sich den herligsten und fruchtbaresten Boden, und gibt es weder Ungarn noch Podolien zu vor, wenn anders bessere Inwohner und Arbeiter solchess besessen, und trägt es mit wenig Mühe und Arbeith das schönste und beste Geträide, auch Garten und Feldfrüchte. Der unvergleichliche buchene Walt (Koder: wallachice, rudenic Bukowine genant) gehet das Land in die Länge und qvere durch, und sind dessen kostbare Früchte und Obst, so darinnen wachsen nicht zu schätzen, auch nicht zu verzehren. Am Niester unter der tartarischen Stad Dubazar, fänget er an, gehet gegen Kischanowo, Jassy, Perlat biss an die siebenbürgische, hernach längst diesser gegen Niemiec, Soczawa biss wiederum qver über unter Czernihowicez und Choczim am Niester, und sind auch nebst diesen noch andere schöne Wälder.

Kein ander Holtz ist in diesem Walt alss Buchen, nebst diessen Eichen, Linden, die schönsten Aepffel-Birn-Pflaumen-Kirschen-Welsche- und Hasselnuss-Hornus- und dergleichen fruchttragende Bäume. Auch wachset viel wilter Wein, und geniessen solches Obst mehr die Schweine, so daran gemästet werden, alss die Menschen. Gleichfalss halten die Inwohner in diesem Walt viele Milionen Bienenstöcke, voran das Land voll mit Honig ist, auch so zu sagen recht⁴ Milch und Honig darinnen fleusst. Die Bienen vermehren sich so starck alss ich mein Lebtage nicht gesehen. Zehen alte Stöcke vermehren sich den Sommer über zum wenigsten auff 50 biss sechzig; dahero man sie auch mit Bereuen und allen zu gewöhnlicher Zeit aussnimmet, Honig und Wachss von einander scheidet, und ein jeder

¹ Bic.

² Răut.

³ Bahlui.

⁴ In margene: „Wein“.

nur so viel auff das künftige Jahr überlässt alss ihm beliebt. An Weinbergen ist hier auch ein Überfluss, absonderlich gegen die Wallachey, und, ob schon in dem Lande wenig ander Getränke gebraucht wird, so ist doch der Wein um so wohlfeilen Preiss zu bekommen, alss Mann in unssem Landen kaum oder nicht einmal Bier davor kauffen könnte. Die vortrefflichsten Zucker- und Wasser Melonen^z (Harpasi genannt) wachsen auch im Überfluss. Kleine Kirschen^z Sträucher, andere sind kaum über eine Spanne hoch, bedecken an vielen Orthen den gantzen Erdboden, und, wenn sie die Kirschen gerathen, so ist die Erde davon gantz schwartz bedeckt, und sind von der Arth Sauer Kirschen. In Summa mann findet hier an nichts alss arbeitsamen und honetten Leuthen Mangel.

Bothmässigkeit und Regierung.

Ehemalss haben es die alten Römer, hernach die Venetianer unter ihre Bothmässigkeit gehabt, auch wurde es durch einen eignen Printzen regieret. Wiederum haben es die Pohlen beherrscht. Numehro aber gehört es eine geraume Zeit dem türkischen Keysser zu (wird unter den alten Titul Dacien gerechnet), wird aber durch einen christlichen Fürsten, Hospodar, auch Woda auff ihre Sprache, auff türkisch aber Bogdan Bey genennet, regieret, welcher dem türckischen Keysser gewissen Tribut gibt, hingegen aber kann ihn die Pfordt an- und absetzen nach ihrem Gefallen, doch dass es allezeit ein christlicher beherrsche. Der jetzige Hospodar ist Nicolaus Maurocordati, und vertritt die Stelle schon zum andern Mal. Sein Herrn Vater war bey dem Carlowitzischen Frieden, sein Bruder aber dess jetzigen Keyssers Dolmetscher. Ist, wie seine Vorfahren, griegischer Religion, ein ansehnlicher und sehr kluger Herr, der viele Sprachen, auch der christlichen Reiche alle Staates Maximen verstehet, indess aber auch graeca fide mercatur.

Macht und Gewalt dess Hospodars.

Ein jeglicher Hospodar, so lange er regieret, ist so souverain alss ein Printz in Europa seyn kan. Er erhebt darinnen zu Ehren, und setzet wiederum ab wen und wenn er will, schreibt auch Contribution auss so viel ihm guth deucht, und saugt die Inwohner biss auff den letzten Bluthropffen auss, wenn er nur darbey die Pfordte das veraccordierte qvotum bezahlt. Desses jetzigen Reichs- und Hoffbedienten sind meistens seiner Nation, und lauter Griechen. Komt denn ein Wallache zur Regierung, so setzet er solche wieder ab, und nimt von seinen Landesleuthen andere an die Stelle. Die abgesetzten Hospodars müssen alle in Constantinopell sich auffhalten, damit sie etwan nicht Factiones machen möchten, doch haben sie Hoffnung wieder darzu zu

gelangen. Ohne Geschencke darff. von dem grössten biss zum kleinsten niemand nur Klage vorbringen, oder vor Recht gehen, da es wohl heisset: Munera, crede mihi, placent hominesque deosque.

Einholung dess Hospodars.

Wenn kein Hospodar ist, wird das Land durch einen türkischen Kaimakan (ist ein jeder der eines andern Stelle ad interim vertritt) goubernieret. Wenn nun der neue Hospodar an komt, wird er von etlichen vornehmen Türcken, auch denen vornehmsten dess Landess, absonderlich dess Hetmans, mit etlichen Fahnen Kaleraschen und Semenem, eine halbe Meile auch mehr Stück Weges von der Stadt empfangen, und dem S[ch]losse zugeführt; unter andern finden sich auch absonderlich die Zigeuner ein, mit ihrer Music, und spielen vor ihm hergehend biss in das Schloss hinein, wobey die alte verrostete und ohne Lavetten liegende 4 Canonen gelöst werden. Darbey stehen alle Semenem in Bereithschafft. Im Schloss Thor wird auff einen Tisch ein Gefäss mit Wasser gestellt, und ihm Einreithen praesentieret, welches seine sonderliche Bedeutung haben soll¹.

Eintheilung dess Landess Herrschafften.

Wie das Land durch obbemelte Hauptfluss in drey Theile unterschieden, also wird es auch in drey Haupt Districte oder Oberherrschaften eingetheilet.

Erster District.

Die erste Herrschaft liegt zwischen den Niester und Pruth, und wird durch den von dem Hospodar gesetzten Sardar oder Landesshauptmann goubernieret. Unter ihm und in einer jeden Stadt sind die Purkulawen, Bürgemeisters, und auff den Dörffern Vadabuls² oder Schultzen. Die merkwürdigsten Örtner in dissem District sind: die Stadt Oriowo, welche ehe einem miserablen Dorffe alss einer Stadt ähnlich sieht, liegt an dem Bache Rahuth 2 Meilen von dem Niester und der tartarischen Stadt Dubazar. Hier soll der Poet Ovidius im Exilio gelebt haben, ist aber in Bialogrod begraben.

Soroka liegt am Niester, ist auch eine elende Stadt, doch ist

¹ Pe margine: „NB. Dess Landes Wappen ist ein Ochssen Kopff, womit der Fürst bezeichnet was nothig, und zwar das Petschaft mit rother Dinte bestochen, anstatt dess Lackes; die Briefe aber siegelt er alleine mit rothen Siegel-lack, und der Adel auch niemand darff solches, sondern allein schwartzes Lack zu ihren Petschieren gebrauchen“.

² Vătafi.

ein starckes Schloss darinnen, wo ehemals die Pohlen sich gegen die Türcken eine lange Zeit tapffer gewehret.

Choczim¹ ist auch am Niester, 2 Meilen von Kaminiecz Podolski gelegen: ist auch ein schlechter Orth und hat ein altes Schloss, welches Schloss und Stadt die Türcke zu fortificieren und eine Grantzfestung darauss zu machen angefangen, wie schon im Jour[n]alle davon gedacht worden.

Stepanowce² ist noch ein geringerer Orth am Pruth gelegen. In diessen District ist auch zu observieren das grosse wüste Thal, Lopuczna Toline³ genant: diesser gegen sind auch die Sutle⁴ oder Sto Mogilli (hundert aufgeworffene Hügel), wo die Pohlen mit denen Türcken, bluthige Kriege führend, ihre Todten begraben und solche hohe Hügel darüber aufgeworffen, da noch von selbiger Zeit an die gantze Gegend wüste und unbewohnet lieget. Auch ist zu mercken das Thal Kula, wodurch die moskowitzische Armee vor 1¹/₂ Jahren mit dem Czar und Szeremetoff gegangen.

Anderer District.

Der andere District ist zwischen dem Pruth und Seret. Hierinnen liegt erstlich die Hauptstadt dess gantzen Landess und Residence dess Hospodars, Jassy. Ist ein sehr grosses und weitläuffiger Orth, an den Fluss Palyuy⁴ und 1¹/₂ Meilen von der Sisse und Pruth gelegen. Die Häuser sind auff etlichen Bergen und auch Ebenen ohne Gassen und Ordnung zerstreuet herum gebauet, und, wenn nicht so viel Kirchen und Klöster, derer in allem wohl über das Fünffzig, darinnen waren, so möchte es ehe einen grossen Dorffe als Stadt, ihrer Unordnung wegen, aussehen, ob gleich über sechsstausend Wohnungen darinnen zu zehlen sind. Und kan mann von allen Ecken und Enden einkommen; wenn und wo man wil, weil weder Maure noch Graben, wie bey den andern allen, darinn geführt. Mitten in der Stadt sind ungefehr 2 oder 3 ordentliche, sonst aber nicht mehr Gassen, wo die Kauffleuthe wohnen, und nur an diessen Orthten erkennet mann dass es eine Stadt seyn muss, und, wie wohl ein wenig considerabless darinnen zu sehen, so willen wir doch observieren das fürstliche Schloss und Residence. Es ist wohl ein gemauertes, aber schon über die Helffte verwüstes, ruiniertes und altväterijsches Gebäude, auch halb ohne Tach, und darbey eine schlechte Maurer darum geführt, und sonsten überall ein gleiches Ansehen. Liegt abwärts der Stadt, gegen den Fluss Pahyluy.

¹ Hotin.

² Steiănești.

³ Doline.

⁴ O sută.

⁵ Bahlui.

Mitten in der Stadt liegt das herrliche und schöne Kloster Golly¹, denen Griechen gehörig: diesses ist viel ansehnlicher und verwahrther alss das Schloss, hat eine starcke und hohe Mauer in einen grossen Bezirck, mit vielen niedrigen Thürmen und nur ein Thor und 2 Pfordten. Die vornehmsten Kauffleuthe haben ihre Gewolwe und Waren darinnen, bezahlen davor denen grigischen Mönchen, indem sie allda vor Feyer und Diebstahl wohl sicher sind. Wie denn auch in denen andern verwahrten Klöstern die Kauffleuthe ihre Krahme und Wahren halten. Die Kirche darinnen ist die schönste in der gantzen Stadt, von den besten und lauter Qvatterstücken auffgeführt, auch inwendig nach griegischer Arth herlich aussgezieret und gemalet, jedoch wie alle andere mit kleinen Fenstern, und also ziemlich dunckel.

Das Kloster Swiente Tritile (Heilige 3 Faltigkeit) ist auch schön und wohlverwarth, hat die gröste Klocken, und ist hierinnen der ehemaligen, nunmehr aber gantz verloschenen Academie Collegium noch zu sehen. In diessem Kloster wurde Ihre Königl. Mayt: Stanislaus, zu Zeit dess Lermes (?), Kalewalik², mit denen Türcken in Arreste gehalten. Swiente Sawa³ und sehr viel andere schöne, sowohl griegische, wallachische alss armenianische Kirchen und Klöster sind hier zu sehen; die gewöhnliche Pfarkirchen aber sind meistens schlecht, und nur von Holtze gebauet.

In jeder Kirche, von denen Vornehmsten gerechnet, hat der Hospodar (sonst aber fast niemand) seinen eignen absonderlichen erhobnen Stuhl, und, wenn er in die Kirche oder sonst aussreitet, wird allezeit eine gewisse Klocke geleutet und dieses gehört zum

Staat des Hospodars.

Es führt sich auff, und praetendiert auch den Rang alss ein christlicher und souverainer Printz, welches ihm auch von allen Monarchen gestattet wird. Im gantzen Lande, vom grössten biss zum kleinsten, stehet alles unter seinem absoluten Gobothe. Bey seinem Hoff hält er alle Bediente so einem Fürsten zu kommen; der jetzige Reichssmarchall Postelnik Mare ist dess Hospodars Schwieger Vatter, dennoch (?) wartet er ihn täglich stehend, bey offentlichen und heimlichen Audiencen den Marchal Stab in der Hand haltend, auff, hat aber unter sich 12 kleine Marchals, die neben dem Hospodar hergehen, wenn er aussreitet in der Stadt. Diesser aber bekleidet ihn zu Pferdte, oder vielmehr reitet vor ihn her, wie auch der Hetmann, nebst andern den vornehmsten mehr. Weil er nun ein Grieche, so hat er meist griegische Hoffbediente, sonst die Hoffstadt von dem Landess Adell ziemlich ansehnlich

¹ Golia.

² Lärm, Calabalic.

³ Sf. Sava.

gemachet wird. Er hält eine Gvardie zu Pferdte, von 150 Mann, die meist im Schlosse wohnen, grüne auff arnouthische Arth mondiert: sonsten halten die burgerliche Fussgänger Seimeni¹ täglich auff dem Schlosse Wacht, derer in die 6,000 Mann. Diesse gehen auch mit dem Stadt Agga (Stadtschultzen) die Stadt durch, so wohl des Tages als Nachten, patrollieren und, wenn der Hospodar aussereitet, begleiten ihm allezeit nebst der Gvardie etliche Fahnen Kaleraschen, und das türckische Spiel oder Music folget ihm gleichfalss. Wochentlich hält er zwey mal Divan (offentlichen Rath) und schlichtet und richtet meistens alle wichtige Sachen selbst in Beyseyn der vornehmsten Ministres. Wenn er in dem Audience Zimmer jemanden Audience gibt, sitzet er auff einem erhabnen Stuhl, recht fürstlich angekleidet, mit einem Rock wie ein Churmantel auff dem Haupt, wie sonst allezeit mit einer Zobelmütze bedeckt. Neben ihm ist eine Sopha (türckische Banck) gestellet. Nach verrichteten Ceremonien setzten wir unss allezeit auff diessen nieder, truncken auch hernach öffters mit ihm eine Schale Caffee oder Szerbett. Auff den innersten Schlossplatz darf kein Minister oder Landes Vasall reiten, sondern muss allezeit auff dem eussersten Schlossplatze absteigen, und biss dahin zu Füsse geben. Wir aber machten es denen vornehmen Türcken gleich, und kahmen biss in den innersten Platzen geritten, welches doch den andern ist [nicht] erlaubet. Wenn die Ministres oder andere Vornehme dess Landess zu Hoffe gehen, so reitet der Herr die Stadt durch allein biss zum Schloss, und, so viel Bediente er hat, die gehen alle neben und hinder ihm zu Fuss: 2 halten ihn allzeit bey dem Steigbügel, alles auff türkische Manier. Mit Carossen siehet man niemanden dahin kommen, wie den auch ihre Carossen sehr schlechte, fast wie die unssrige Landkutschen sind, und nach eines jedem Vermögen innwendig aussmeubliert.

Der Hospodar speisset auch woll fürstlich, doch aber allezeit absonderlich und alleine, wenn er auch gleich Gastgeboth halt und, ob schon der jetzige Reichssmarchal sein Schwieger Vater, so sitzet er doch niemals bey ihm an Tische, dass es jemand frembdes sehen oder gesehn haben sollte. In diesem District ist die Stadt Perlat², von geringer Consideration.

Tergul formos³, Schönstadt; mag wohl vor dem also geheissen haben, jetzo ist sie einem garstige Dorffe sehr ähnlich; Krasne targ rudnice⁴ genant.

Pothuszany⁵ ist schon viel grösser und besser, hat etliche gemauerte Kirchen und Klöster, und wohnen hier viele Kauffleuthe,

¹ Seimeni.

² Birlad.

³ Tîrgul-Frumos.

⁴ Ruteneste.

⁵ Botoşani.

so meistens Armenianer; auch gibt es wie in allen andern Städten hier viel Juden. Sonsten ist die Stadt, wie gleichfalls die andern alle, alss ein Dorff offen.

Kotnar ¹ ist auch ein schlechtes Stadtgen, wegen dess herlichen Weiss aber sehr berühmt, denn hier wächst der beste im gantzen Lande, und, wenn er wohl geräth, so komt er dem ungarischen ziemlich nahe, doch mag auch viel darhin contribuieren dass hier die Weinberge wohl gearbeitet werden, und sollen die Inwohner ehemals auss Siebenbürgen hierher gekommen, und Teutsche gewesen seyn, die denn fleissiger alss die Wallachen arbeitthen. Denn in dem gantzen Lande die Weinberge liederlich abgewartet, fast niemals gehacket oder sonsten guth gebauet werden, sondern erst in Wiesen oder Caiden stehen. Eine jede Stadt hat ihren Pur-Kulawen ², das Obergerichte aber wird in Jassy gehalten.

Kischanowo ³, 5 Meilen von Bender, ist auch schlecht, und von den Tartaren vor 2 Jahren fast gantz abgebrant worden: gehört in Dem ersten District.

Czernihowiecz ⁴ liegt am Pruth, 4 Meilen von der pokutischen Gräntze, ist auch eine schlechte Stadt, und wird, nebst dem gantzen Territorio, weil es alzuweit von Jassy abgelegen, durch einen Starosten (Ambtman) goubernieret.

Dritter District.

Zwischen dem Seret und Siebenbürgen nebst Marmorosch wird der dritte Theil vorgestellet, und ist disser District am aller besten bewohnt und bebauet, weil es an denen ungarischen Gräntzen etwas arbeitsamere Leuthe gibt. Auch thut es diesser District an Fruchtbarkeit an Wein und Baumfrüchten denen andere ziemlich zu vor, über diss ist das Wasser, Holtz und Saltz an allen Enden in überflüssiger Menge. An der wallachischen Gräntze ist erstlich

Foxany ⁵, halb wallachisch, und der andere Theil moldauisch: diesser Theil aber ist ⁶ der geringste und schlechteste; derohalben auch wenig davon zu gedencken, nur das hier der Wein in grössten Ueberfluss wächst. Wenn Frembde und Reisende hier ankommen, so gibt der Mann vor Tag und Nacht vor den Truncken zwey türkische Para, ist 1 $\frac{1}{2}$ Keysser Groschen, und davor mag er trincken so viel er will und kan. Auch gibt es diesser Orthen viel Stein-Saltz-Berge, so dass in unterschiedlichen Orthen unter denen Bergen der Bauer nur hinder sein Hauss an den Berg gehet, die Erde von oben etwas abscharret, und so viel Saltz alss er von

¹ Cotnari.

² Pîrcălab.

³ Chişinău.

⁴ Cernăuți.

⁵ Focșani.

⁶ Adaus: „ist durch einen kleinen Fluss zertheilet“.

Nöthen abhauet. Doch darff er es nicht verführen und verkauffen. Vor sein Hauss gibt er dess Saltzes wegen 10 (?) Para dess Jahres.

Das Territorium wozu Foxany gehöret wird durch einen Starosten wie Czernihowicz, und der gantze District aber durch einen Sarder gouberneret, in specie aber hat eine jede Stadt nebst ihrem zugehörigen Lande ihren Purkulawen.

Okno¹ stehet unter der Jurisdiction eines Kamaschen, Cammerherrn dess Hospodars, und auch Purkulawen: der erste hält zugleich die Inspection über die da befindlichen Stein-Saltz-Gruben, denn hier das Saltz mit leichter Mühe gegraben, auch in das gantze, auch umliegende Länder geführet wird. Sonsten ist die Stadt nicht gross, aber fast die feinste im gantzen Lande, nach Jassy. Sie liegt unter dem Gebürge, 1 $\frac{1}{2}$ Meilen von dem Eingang dess Passes nach Siebenbürgen auff Perecz, und zwar an den Fluss Tartarosch. Auch quillet diesser Gegend eine Arth Teer, alss auss einer Wasserquelle, und wird auch in das gantze auch andere umliegende Länder verführet. Es ist dicker alss Oehl und wird gebraucht zu Wagenschmiere, Lederaussarbeiten und dergleichen. Diese Quellen kommen auch dem Hospodar zu.

Tartarosch² liegt nur $\frac{1}{4}$ Meile davon, ist aber totaliter ruiniert: die Tartarosch Fluss vorbey.

Pakau³ liegt an dem Fluss Bistrice, ist vor deme ein grosse Handelsstadt gewesen, anjetzo aber siehet sie miserabel auss, und ist schlecht bewohnet.

Romany⁴ liegt an dem Fluss Moldau und zwischen dem Seret: hat ein schönes bischöffliches, auch andere Klöster, auch andere feine Kirchen. Ist meist von Kauffleuthen, absonderlich Armenianern, bewohnt, die auch eine schöne Kirche dar haben. Sonsten ist auch hier eine ungemeine schöne Gegend und fruchtbares Thal, dass sich biss unter Soczawa und auch Wallachey erstrecket.

Niemiecz⁵ ist vordeme eine berühmte Stadt gewesen auf dem Schlosse, so auff einem Berge lieget, haben sich die Pohlen in vorigen gantzen Türcken Kriege sehr wohl defendieret, und solches nicht ehe alss nach geschossenen Tractaten abgegeben. Anjetzo ist alles in sehr schlechtem Stande: gränzt an der Mararosch.

Boyanow⁶ siehet einem schlechten Dorffe auch ähnlicher alss einer Stadt; dess gleichen auch das an dem Fluss Seret gelegene Städtgen Seret Terg⁷.

Soczawa⁸ mag vordem eine prächtige Stadt gewesen seyn, wie

¹ Ocna.

² Trotuş.

³ Bacău.

⁴ Roman.

⁵ Neamţ.

⁶ Boian.

⁷ Tîrgul Siretiului.

⁸ Suceava.

es an ihren herrlichen und vortrefflichen Klöstern und Kirchen zu kennen, die theilss ruinirt, theilss noch in ziemlichen Stande erhalten worden. Auch sind hier zwey Festungen: die eine ist das Schloss, auff einem Felssen an Fluss Soczawa ausserhalb der Stadt gebauet, jetzo aber ruinirt; die andere haben die Pohlen im vorigen Kriege wegen der Communication mit Niemiecz gemachet, und ein Kloster unweit der Stadt befestiget, auch selbiges erstlich nach getroffenen Friede, mit Niemiecz und Choczim, den Türcken abgeben, welche aber leer stehen.

Die Stadt liegt an einem schönen lustigen Orthe, auff einer fruchtbaren Höhe, unten gehet das Wasser Soczawa. Ist von vielen armenianischen Kauffleuthen bewohnt, sonsten aber auch gleich den andern ziemlich ruinirt.

Auch gibt es hin und wieder, das gantze Land durch, viele und schöne Kloster, derer zu gedencken nicht nothig seyn wird.

Ist also die gantze Summa der Städte hier auffgezeichnet.

Die Milice.

Ihre Milice ist nicht regulär, oder die da in würcklichen und ordinären Sold stehe, und daher auch sehr miserabel und nicht ein mal unter die Soldaten zu rechnen (ausser des Hospodars Gvardie) und bestehet in Infanterie und Cavallerie, wenn sie anders soll so genennet werden. An keinen Orthe mehr als in Jassy finden sich die Fussgänger Semenî genant, und mögen davor in die 6.000 Mann seyn: meistens sind sie auss der Bürgerschaft aussgelesen, wohnen dar und haben auch Weib und Kinder. Zwar bekommen sie monathlich etwas wenig an Solde, die Contribution aber zahlen sie gleich den andern Inwohnern, und ihre Wachten thun sie, wie wohl nicht allzu oft, gleich denen Soldaten. Nicht mehr Privilegien hat auch die Cavallerie, Kalerashi genant, nur dass sie meist alle gleich den andern Inwohnern auff- und in dem gantzen Lande herum wohnen: sie thun keine Wachen, sondern werden zu Verschiekungen, Contributions-Entreibung und der gleichen Verrichtungen gebraucht.

Auch haben weder diese noch jene Mondour von Hospodar, sondern sie kleiden sich vor ihr Geld nach Willen und Vermögen. Ihr Gewehr ist Sebel, Bogen und Pfeile, auch Pigven, wenig aber sind die da Pistohlen oder sonst ein Schiessgewehr haben. Die Semenî führen auch einen Sebel und Janitscharen und andere Flinte. Doch, wenn der Hospodar mit ihnen unter den Türcken zu Felde gehet, werden sie inssgesamt zu nichts anders als Brücken bauen, Wege bessern und dergleichen Arbeiten gebraucht. Ueber diese gantze Milice ist ein Feldherr von Hospodar gesetzt, nach ihrer Sprache Hetmann genant, und wohnet er meistens in Jassy, nebst einem Capitain Mare über die gantze Infanterie, ist so viel als Obrister, auch denen andern Capitains, Bulibaschen (Lieute-

nants), Stigaren¹ (Fendrichuss) und andern Semenien. Die Capitains Mare aber von der Cavallerie wohnen auff dem Lande in ihren eingetheilten Districten herum, und unter ihnen wiederum ihre Capitains, Bulibaschen, etc., alle gleichfalss allss die andern Unterthanen, zahlen auch gleiche Contribution, und haben schlechten Sold, müssen ihre Pferdte auch vor ihr eignen Geldt schaffen und erhalten; doch, weil sie alle Hausswirthe sind, komt es ihnen nicht schwer an. Derothalben würde der Hospodar auch mit diesser gantzen Armee wenig Hunde auss dem Offen locken, weil weder gute Anstalt, noch guth Gewehr, noch Geld, noch tüchtige Anführer oder auch Untergebene sich bey ihnen befinden und dahero gebrauchen sie die Türcken nicht zum Streit, sondern Arbeit. Sonst auch in der gantzen Welt nicht solche Anstalt alls bey Türcken, und durch diesses Mittel sind alle Strassen und Wege im guten Stande; absonderlich wo die Armee passieret, da ist der gantze Weg einen Tisch gleich, auch ist kein Graben eines Schritts breith an solchen Orthen wo nicht eine Brücke solte gebaut, oder das Unebene ausgefüllt und eben gemacht seyn. Aremaschi² sind alls Einspänger oder Hoffsoldate, die alle Execution verrichten oder Ordres darzu führen, auch gefangen nehmen, wo es etwas rechts: Arremaschi mari³ sind ihre Officiere genannt.

Wie nun diesse Nation zu allen bössen geneigt, so haben sie doch auch das Naturell oder angehorne Geschicklichkeit sich etwas gutes einpflanzen zu lassen. Fremde Sprachen und Künsten zu lernen, fällt ihnen nicht schwer, wenn es nur nicht an guter Anleitung fehlet. Auch werden auss ihnen unter guter Ordre und Anführung so gute beherzte und streitbare Soldaten alls von irgend einer Nation in den Welt, wie wir an denjenigen gesehn welche Ihro Königliche Mayt. Den gantzen Krieg durch gedienet, auch darbey, ob sie schon von schlechten Herkommen gewesen, viel Guth und grosse Ehre durch ihre Tapfferkeit erworben.

Es ist zu kennen dass sie vordeme streitbare Männer gewesen, denn sie diesses Land unter ihren Souverani ziemlich lange defendieret, mit Pohlen viele und schwere, mit denen Türcken aber gantzen achtzehn Jahr an einem Stück ohne die geringste Alliance und Hülffe ausländischer Potencien glückliche und unglückliche Kriege geführet, hiss sie endlich durch ihre eigne Uneinigkeit und Misstrauen, auch Untreu, da sie bald diessen, bald jenen, eine denen Pohlen, andere den Türcken angehänget, sich so schändlich getrennet, das Land dadurch zerrissen und verwüstet, und da durch sich selbst zu Unterthanen und Slaven der Türcken gemacht, die in dem trüben Wasser wohl zu fischen wissen, sie sich aber selbst nunmehr in Ewigkeit nicht herausreissen werden, denn ihnen

¹ Stegari.

² Armaşi.

³ Armaşul Mare.

der Türcke durch die grosse Contribution die Flügel so verschneidet, dass sie sich unmöglich empor heben können. Von der Zeit an ist das Land fast ohne Inwohner geblieben, denn man noch diessse Stunde in die 30 tausend wüste Dorfften darinnen findet, da vor dem alles sehr wohl bewohnt, unter ihnen 20,000 in wirklichen Sold stehende reguläre Troupen, 40.000 Land Milice und wiederum 40.000 Schützen waren, die gewiss das Land zu defendieren capabel waren, wo sie Gott nicht mit Uneinigkeit straffen und auff diessse Arth das gantze Land verwüsten vollen, und hat numehro niemand, als ihr Schiedsman, die Türcken, den besten Profit davon getragen.

Einige merckwürdige Dinge.

Zu Oriowo¹ soll der Ovidius in seinem Exilio gelebt haben, auch sagen andere das er zu Bialogrod begraben liege; doch ist diesses nicht ein mal 3 Tage Reisen von hier gegen das Schwartz Meer gelegen und kan er so wohl hier alss dort sich aufgehalten haben.

Eine halbe Meile von der Stadt Kischanowo gegen Jassy zu gehet der Bach Big² mitten durch einen zertheilten felsigten Berg, und soll der Teuffel al dar den Durchbruch gemachet haben, in Willens den Niester dahin zu leithen, und die Steine davon hinweg getragen, um den Niester zu stopfen. Wie denn auch von hier biss gegen bemelten Niester durch ein gross Stück Feld in einer Linie die Steine noch liegen die er hat fallen lassen, und wird diesses inssgesamt und von allen Inwohnern bekräftiget.

Bey Derhuy³ ist eine grosse See, darinnen ehemals die gantze Stadt versunken, und diessse See darauss worden, und sind nicht mehr alss etliche Häuser nebst einer feinen Kirche überblieben.

Unter Pothyszany sind 2 eichene Wälder, etliche Feldwepes gross. Alss die Moldauer mit denen Pohlen Krieg geführt und solches mit ihnen hernach umgepfüget, dass hernach solche Wälder darauss gewachsen, auch es noch sehr wohl zu kennen dass sie gesäet sind, und in solcher Ordnung stehen. Die Inwohner nennen diessse Wälder Dubrowa rossa⁴, rothe oder bluthigte Eichen, weil sie ihnen viel Bluth gekostet; sie führen auch noch immer die Worte gegen die Pohlen, sagend: Zweymal haben wir schon mit euch gepflüget und Walter gepflantzet, das dritte Mal kann es auch noch geschehen.

Das Kloster und Dorffgen Uscz⁵, 7 Meilen von Jassy gegen die

¹ Orhei.

² Bic.

³ Iezerul Doroboiului.

⁴ Dambrava Roșie.

⁵ Hâș.

Donau, nechst dem Pruth, wo der Friede mit denen Türcken und Moskowittern anno 1711, den ¹¹/₂₂ July, geschlossen worden im Beyseyn dess Czars.

Der Inwohner Herkommen.

Ihrem eignen Geständniss nach, so haben keine ehrliche Leuthe, sondern lauter Räuber, Schelme und Diebe, auch Verwiesene etlich diess Land zu besitzen angefangen, welches auch noch sehr wohl an ihren jetzigen Naturen und Sitten, auch der Sprache zu kennen. Die meisten sind anfangs auss Italien und Griechenland verjagt und hieher inss Exilium verwiesen worden; andere sind auss Pohlen und Russland hierher gekommen.

Die Sprache.

Das Fundament der Sprache ist auss dem italiänschen und frantzösichen und per consequens aus dem lateinischen, das übrige und dem russischen genommen; doch kan sie mit Wahrheit numehro eine compendieuse und nette Sprache genannt werden, und ist sie einem der lateinisch oder italianisch verstehet artig anzuhören, auch also leichtlicher zu lernen, und, wie wohl sie auch ihre Dialectos hat, so wird sie doch in der Hauptstadt (Jassi) am besten gesprochen, in der Wallachey ist sie schon nicht so zierlich und reine.

Ihre Lettern sind meistens auff griegisch, gleichformig aber und einerley fast mit dem russischen, und haben auch wie diesse 40 Buchstaben in Alphabeth.

Adelschafft.

Ob nun wohl auss solchem Gesinde ein Land, ein Herrschafft geworden, so befind sich doch auch ein Adell numehro darunter, die einen ziemlichen Vorzug und grossen Respect vor denen andern haben, und werden inss gesamt Boiari, die vornehmsten aber alss Barone Mare Boiari¹ genant. Doch haben sich hier auch viele Griechen mit eingeschlichen, die sich durch ihr Geld selbst zu Edelleuthen gemachet, und sind noch wenig von den alten moldauischen Familien übrig.

Ihre Natur und Sitten.

Im Geblüthe und in Tugenden sind die Edelleuthe und Bauren einander gleich, und also über einen Leisten geschlagen. Sie sind falsche und tückische Leuthe, und in Summa die grössten

¹ Bolert mari.

Lügner und Betrüger, in allen ihren Thun und Vornehmen veränderlich und unbeständig, und was sie zusagen, werden sie wenig halten. Keiner gönnet dem andern etwas, und selbstn haben sie auch nicht gar viel übrig was sie nicht verzehren oder verpancketieren solten, doch nicht mit Freunden und Verwandten, sondern unter sich selbst und alleine. Mit der Dieberey können sie hauptsächlich inss gesamt umgehn, und geben darinnen es denen Cossacken wenig nach; diess treibt so wohl Edel als Unedel, und, stihlt der Edellmann nicht selbst, so hält er doch seine eigne Diebe, die weit und breith ausgehen, stehlen und ihme solches nacher Hause bringen. Absonderlich treiben diesses Handtwerck die auff der pohnisch-pokutischen, auch tartarischen und wallachischen Grantze wohnen: unter Horodenko¹ ist ein Dorff Seraphince, von etlichen tausent Häusser, meist mit dergleichen Gesinde bewohnt. So habe ich auch niemals in dem Lande einen Dieb hencken sehen, denn auch nirgens ein Galgen aufgebauet stehet, obgleich so wenig Diebe gefangen werden: so bald aber dieses geschieht, und sie einen einsetzen lassen, so finden sich Edelleuthe die den Dieb losskauffen, und, wo er ein approbierter Meister, solchen zu fernern dergleichen Dienste gebrauchen. Viele sind so verwegen, dass sie biss unter und nach Constantinopell gehen und von dar Pferde herauss führen, denn ihre meiste Dieberey geschiehet mit denen Pferdten.

Gerechtigkeit dess Diebstahls.

Wenn einen Frembden oder auch einheimischen Vornehmen etwas verlohren oder gestohlen, ja auch jemand todt geschlagen wird, so fordert er es von derjenigen Stadt oder Dorffe unter welches Direction oder Boden es geschehn ist. Können diesse nun beweissen, auch darthun das die Spür über ihre und auff andere Gräntze gegangen, so muss er sich an diejenige halten wo die Spur zu Ende gangen, und mag es hernach der Schuldige oder Unschuldige bezahlen. Doch haben wir auff diesse Arth vielmal unsere Pferdte wieder oder doch bezahlt bekommen, denn die Diebe in dem Lande einander alle perfect kennen, und, wo scharff darauff getrungen wird, endlich einander aussgeben.

Handell und Wandell.

Sonsten gibt es auch wohl in denen Städten ehrliche Handelss Leuthe; die meisten aber sind Griechen und Armenianer, auch wohnen anjetzo in dem Lande viel Türcken und Juden. Was das Land selbstn gibt, ist: Honig, Wachss, Wein, Hanff, dessgleichen hat es das schönste Vieh, Ochssen, Pferdte und Schaffe und Steinsaltz, Teer.

¹ Horodenka.

Essen keine Kälber.

Wie in Pokutien, auch Ungarn, also auch hier werden keine Kälber gegessen, und darum ist auch so viel Viehe, denn, wenn sie das Kalb schlachten, gibt die Kuh keine Milch mehr; wenn wir nun wolten Kalbfleisch essen, müssen wir die Kuh mit kauffen: doch kan man hier wohl beydes vor drey Reichsthaler haben. So fern ein Kalb verrecket, stopffen sie das Fell auss und stellen es der Kuh vor, und melcken darbey; wird sie es aber endlich gewahr, so gibt sie keine Milch mehr.

Vortreffliche Schaffe.

Die Schaffe sind in diesem Lande, wie wohl nicht alle, doch die meisten von einer sonderlichen Arth: haben Hörner und so grossen Schwantze, von purem Fett, dass mehr alss bey unss eine gantze Scheps Keule aussmacht. Wenn sie recht fett werden, können sie die Schwänze nicht ertragen, sondern führen sie auff 2 kleinen Rädern alss auff einen kleinen Karen nach, welches artig anzusehn: auch in Tartarey gibt es lauter dergleichen, doch nicht mit so langen, sondern runden Schwantzen. Viel mal habe ich einen Schwantz wegen lassen und solchen von 5 biss 6 türckischen Oke, so viel alss 15 Nürnberger Pfund, schwer befunden. Das Fett wird wie Butter gebraucht und ist auch viel gesunder alss von den unssrigen Schaffen.

Wildpreth.

An allerhand Wildpreth ist in dem gantzen Lande ein unerhörter Überfluss: Elende, Hirsche, Rehe, Bären und wilde Schweine gehen alss die Heerden Schaffe im Lande herum. Auch Trappen, Rel - Feld- und Birckhüner, Enten, Gänse und Schneppen und andere Vögel gibt es in gröster Menge, wenig Leuthe aber die sie jagen oder fangen wollen, und könten sich die Inwohner, wo sie Lust darzu hätten, von blossen Wildpreth ernehren. Denn so wohl dem geringsten Bauer, alss dem Hospodar selbst allezeit auch an allen Orthen und Enden frey stehet zu fangen und jagen wie und wo er will. Ein Reh kaufft man vor 6 oder 8 Keysser-Grosschen, und alles ander in einem Schund (?) wolfeilen Preiss

Wohnungen.

Die adelichen und andere Vornehme haben wohl noch meistens feine und von Holtz gebauete Häusser und Palläste, die Bürger aber und Bauren haben(?) den schlechten Hütten. Die meisten, wenn sie ein Hauss bauen wollen, so schlagen sie nur Pfahle in der Erde, flechten solches auff die Arth eines Zaunss, beschmieren

es in und ausswendig mit Lemien, machen schlechte Gesparre darüber, decken das Tach mit Grass oder Rohr, und denn ist das Hauss fertig, bloss auss einer Stube und Vorhause, biss weilen auch Kammer darbey bestehend; doch ist alle sauber und greiss angestrichen bey ihnen, ob es gleich ein so schlecht Fundament und gebrauchte Kunst hat.

■ Sie haben wohl auch anstatt Brennoffens Backöffen in der Stube, wie in Russland, aber darüber ist ein Rauchfang gemacht, wodurch der Rausch auss der Stube gleich von der Flamme ausgehet, und kan mann mit grösster Commodität in der Stube backen und auch kochen. Und wenn auch gleich der Bauer in Walte wohnt, wo ihm wie auch in dem gantzen Lande alle Inwohnern und Leuthen dass Holtz ohne einzigen Pfening offen und frey stehet, so hat er doch eine miserable Hütte, und, wo es ihnen auch müglich, so wohnen sie alle in denen Wätern, damit sie sich, wenn Contribution aussgeschrieben wird, oder Volck marchieret, desto ehe verbergen oder echapieren können. Denn er doch nach seinem Hause wenig oder nichts fragt, sondern ohne Hinderniss und grosse Unkosten mit eigner Hand an einem andern Orthe neubauen, auch, wo und wenn er will, ein anderes bauet, solches auch nach Gefallen von neuen verlässt, und sind auff diesse Arth an den Landstrassen wenig Dörffer zu sehen. Doch ist sonsten guthe Anstalt im Lande, dass der Weg wohl gebessert, überall Brücken gebauet und an allen Strassen und Wegen die schönsten und gesundesten Brunnen gegraben und auffgerichtet sind, welche denen Reisenden sehr wohl zu Nutze kommen, und wird diesses sonderlich vor ein bonum opus bey ihnen gehalten, dass mann auff denen Strassen Brunnen bauet. In Jassy ist der schöne gemauerte und berühmte Brun Pokurare¹, worauss fast in die gantze Stadt das Wasser geholet, geführt und auch in der Stadt verkauffet wird.

Ackerbau und Haussrath.

Obschon die Bauren den Nahmen vielleicht von Bauer, Ackerbauer führen, so sind doch diesse meiste Inwohner nichts weniger als solche Bauren, sondern auff diesser Arth lauter Freyherren. Keiner hat sein eigen und abgemessen Land, sondern wenn und wo er will, da pflügt er: 5, auch wohl 6 Paar Ochssen spannet er vor einen Pflug, damit fährt er aufs Feld und probieret erstlich damit an unterschiedlichen Orthen, wo es ihm guth deucht und wo die beste Erde sey, und denn hernach pflüget und säet er (denn nicht mehr als einmal wird gepflüget) so viel ihm beliebt, und diesses ist hernach, so lange die Frucht darauff, sein eigen Land; übers Jahr kan er wieder ein ander, ja auch eines andern und bessern

¹ Păcurari.

Orth umpflügen, und, wenn sie auch Lande oder Wiese umpflügen, so geschieeth es nur ein mal: sie magen da Gersten oder Korn oder Weitzen, Hirschen, etc. darauff seen, wenn auch verhero dass Grass darauff Mannes hoch gewachsen gewesen were. Wie denn auch an vielen Orthen die Pferdte und Ochssen im Grasse gehen, dass mann sie darinnen kaum oder wohl gar nicht sehen hann, sondern, damit man sie erkenne, so muss der Hüter selbiges Viehes die Wache zu Pferdte halten, sonstn er sie verlieren möchte. Doch damit sich der Bauer nicht etwan gar zu wehe thue, so pflügt er kaum das gantze Jahr durch etliche Tage, und darauff wächst ihm so viel zu, dass er 12 bis 15 Personen damit ernehren kan. Gar zu viel, oder ein übriges zu haben, verlangt er nicht, ob ihm gleich frey stehet wohl 1000 auch mehr Scheffel ausszusäen. Hoff Arbeith thun sie auch nicht, denn er ist vor dem Hospodar und dem Keysser so guth alls wie der Edelman; müssen auch beyde nach Proportion contribuiren, und ein jeder vor sich sorgen.

Lieben den Müssiggang.

Die meiste Zeit gehen sie müssig, und wollen sich nicht einmal um dassjenige was zu ihren Leibess-Unterhalt dienet und mit sehr leichter Mühe erworben wird bemühen. Heu macht der Bauer auch nicht, oder doch sehr wenig, ob er gleich tausent Schober machen könnte, denn so wohl mit den Pflügen als Mähen in dem Felde, heist es, wer am ersten in die Mühle komt, der mählet am ersten. Doch sind sie alle gleicher Arth und der Arbeit seine Feind (?) wenn er im Felde einärndet.

Treschen mit Pferdten.

So scharret er zu gleich auff dem Acker oder der Landstrasse die Erde von oben ein wenig hinweg, machet ihn(?) also einen Tennen, und trischet da selbst mit denen Pferdten das Geträide auss, und achtet es gar nicht dass auff diese Arth viel zu Grunde gehet; das Stroh lässt er liegen oder verbrennen. Ihr gantzer Haussrath ist etliche Schüsseln, Töpfe, holtzren Löffen und Lasterkannen, sonstn wird mann wenig bey ihnen finden. Betten haben sie auch nicht und ist etwas rares wo man etliche Haupt-Küssen siehet. Sie liegen auff blosser Erde, oder auff den Offen, Bretern oder von Strauch geflochtenen Bette, mit einer schlechten Decke darüber gebreitet, und mit einer solchen Bedecken sie sich auch: legen auch weder Heu noch Stroh unter, ob sie sich gleich auff diesse Arth die Rippen im Leibe entzwey liegen, ja die Krancken offters Löcher in die Hüfften liegen möchten.

(Urmează.)

Arturo Graf și Romîinii

În *Le Danaïdi* ale lui Arturo Graf, care, cum se știe, a trăit mult timp în Brăila, de și născut în Atena, se află două sonete închinat la Tomi (Constanța), *Ricordo di Tomi*.

Iată-le :

I.

Molle cantar delle innovate forme,
Di Vener blanda, delle Grazie ignude,
Le spiaggi io vidi desolate e crude
Ove piangendo tu segnasti l'orme.

E vidi i campi ove maligna dorme,
Macerata dal sol, l'atra palude,
E calmucco pastor, squallido e rude,
Caccia tra pruni le pascenti torme.

Talor, seduto sull'estrema sponda,
Io miravo quel mar torbido e prono,
Côrso a di lungo da fuggenti vele:

E, udendo il vento mormorare e l'onda,
Udir nell'aere mi pareva il suono
De' tuoi sospiri e delle tue querele.

II.

Stridea l'orrido verno : oltre la neve
Premea i campi di gelata soma :
E tu d'Italia il cielo e le grandeve
Mura sognavi dell'eccelsa Roma.

Sognavi i cari sodalizzi e il lleve
Riso di Fabio e la fragaante chioma ;
E giù sentivi dileguar la breve
Vita e fiaccata ogni tua possa e doma.

Ove i tripudii allora ? ove gli amici
Che di tumide lodi e di profferte
Saziato t'aveano ai dì felici ?

Solo eri: solo l e, in cupa doglia immerso,
Alle nuvole, ai venti, alle deserte
Rupi gridavi il disperato verso.

I.

Blînd cîntăreţ de forme 'noite,
Venerea blîndă, nudele graţii,
Veniiu spre ţermul de lungi desolaţii
Cu tristele-ţi urme întipărite.

Iată şi cîmpii unde pîndeşte
Balta 'negrită în solul avar:
Ciobanul calmuc, aspru, murdar,
Între pruni slabi turma-şi păzeşte.

Adesea stînd pe ultimul mal
Priviam adîncul tulbure-afund
Pe care-aleargă pînze fugare

Şi-acolo, în mijloc de vînt şi val,
Simţiam în aier zvonul profund
Al plînsului tău către Mare.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II.

Vuia iarna cruntă, nalte zăpezi
Peste cîmpia de trist îngheţ;
Tu, italianul cer parcă-l vezi,
Al veşnicei Rome zid măreţ.

Visai în pustie amicii lubiţi
Şi Fabia-ţi rîde, mirezme în păr,
Dar viaţa se pierde acuma, ştii,
Se pierde pe 'ncetul avînt şi-adevăr,

Unde-i bucuria? Amicii tăi nu-s,
Amicii, dulce cuvînt
În zilele bune care s'au dus,

Şi, singur acum, îndurerat,
Spre nouri, spre stînci şi în vînt
Tu strigi, părăsitul, un vers dureros.

N. Iorga.

Asasinarea lui Grigore Ghica

Relațiune extrasă din „*Storia de l'Anno*“ (Venezia, 1777,
a spese di Francesco Pisteri, libro terzo, pp. 143-146)

Un avvenimento però cui mancar non poteva di maggiormente essarcerbare l'animosità delle due Parti, fu il succeduto all'Ospodario di Moldavia. Spedì il Gran Signore il suo Gran Scudiere Achmet Bey à visitare tutti i Magazzini lungo il Danubio, a provedergli di ogni sorta di munizioni da guerra e da bocca, dandogli inoltre quattordici Diplomi di Commandante e tre Ordini suoi positivi di cui facesse uso per varj importanti disegni.

„Era allora Principe della Moldavia Gregorio Ghica, di nobile Famiglia Constantinopolitana, orienda d'Albania, il cui padre era stato sacrificato nel 1740 con un cordone dalla Porta al favore della nazione, allora quando fece l'ultima pace con la Corte di Vienna. Era compito il termine di tre anni dopo il quale doveva dimandare alla Porta la conferma nel suo Principato. Spedì per tale oggetto il suo figlio cadetto à Constantinopoli, dove fu il giovane Principe benissimo accolto ed ottenne il Firmano dimandato per il suo Genitore, a cui rese conto del fortunato successo della sua commissione. In quel frattempo partì Achmet per portarsi à Choczim col pretesto di prendervi misure relative al militare. Quell' Uffiziale accompagnato da quaranta Giannizzeri entrò in Jassy, capitale della Moldavia e si finse malato, onde il Principe Gregorio si trovò obbligato à rendergli, il dì 12 Ottobre, visita, ma incognito, per salvare l'etichetta. Fecesi accompagnare dal proprio medico per dare soccorsi dell'arte all'amalato. Fù ricevuto con tutti i contrasegni di amicizia e fatto servire di caffè e sorbetto; quando, dopo breve trattenimento di complimenti, il Principe cominciò à parlare di affari. Allora il Ministro della Porta ordinò agli assistenti di ritirarsi per rimanere con esso in libertà. Sortì ognuno à riserva di alcuni domestici del Turco Uffiziale, dai quali afferato il Principe, ed, accortosi esso del disegno, fece tutta la possibile resistenza, malgrado che fossero riusciti nel circondargli il collo col fatale cordone, ma, gettato contro terra, si terminò di ucciderlo à colpi di pugnale. Gli tagliarono dopo la testa, ed, imbalsamata frettolosamente, la spedirono à Constantinopoli.

Sentendo il medico dell'estinto Ospodario il sussuro, e la

rissa, non tardò ad accorgersi di quanto succedeva, e si ritirò celeremente per mettere in salvo il primogenito di Gregorio, onde riuscigli di fuggire con esso. Dopo l'esecuzione il Ministro Ottomano s'impadronì degli effetti e del denaro del defunto, e, convocati li Bojari, ò Grandi Moldavi, lesse ad essi il Firmano contenente gli ordini del Gran Signore e formò una Reggenza composta di quattro diù (*sic?*) per governare fino all' arrivo di Constantino Murusi, Primo Interprete della Porta, creato dal Sultano Ospodaro di Moldavia.

Il corpo del sciagurato Gregorio fu riscattato dai Bojari con l'esborso di otto mila lire, onde inumarlo con gli onori ed Uffizj della Greca Chiesa. Varie cose si dissero intorno à ciò che hà potuto recare à Gregorio Ghika un fine cotanto infelice. Era egli di rari talenti, prudenza, ed affabilità grata à suoi sudditi: statto nell'ultima guerra prigioniero nella Russia, si pretese che dopo avesse mantenuta con quella corte una corrispondenza che la Porta credeva nociva à propri interessi e contraria ai doveri del vassallaggio che gli devono gli Principi di Valachia e di Moldavia.

Per il Trattato di Pace que' due Principati non potevano essere aggravati di tributo maggiore di quanto allora pagavano, anzi s'era concertato di trovar modo onde sollevarli in parte. La Porta sospettò che della Moldavia succedesse quanto vedeva già verificato nella Crimea, dove Sahin Gueal era tanto dispendente dalla Russia. In fine le ricchezze di Gregorio, giacchè fu sostenuto che segli trovarono quindici milioni in gioje, denaro e biglietti di banco, somma, per altro, che fu creduta ben esagerata, attrassero sopra di lui e sulla sua condotta l'invidia di molti e l'attenzione dell' Ottomano Ministero, onde poi procurargli una tanto funesta morte. Aveva esso inutilmente dato saggi di zelo e di coraggio ne' principi dell' ultima guerra, defendendosi con le poche forze che aveva dalla prima irruzione de' Russi, attorniato poscia da grosso corpo de' medesimi, e mal soccorso dai Turchi, dovette rendersi prigioniero nella sua Residenza. Era amato e stimato da più Sovrani, e poco prima il Re di Prussia aveagli spedito in dono un bell'orologio, che suonava il flauto, ed un servizio di Porcellana.

Comunicat de L. Baldaff.

DĂRI DE SAMĂ

Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, vol. I, Acte și scrisori (1527-1572)*, București 1929.

Bogata culegere, plină de lucruri în adevăr noi, începe cu vestirea de către Ferdinand de Habsburg a alegerii sale ca rege al Ungariei către Petru Rareș (no. 1). Un sol muntean și vine la el în Viena (no. 3). Unul moldovean (no. 5; cf. și no. 7). Uneltiri ale Domnului Țerii-Românești în Ardeal la 1528 (no. 4). Un Ioan Zalanzy, secretar de ungurește al acestuia (no. 6). „Nimicirea a toată populațiunea” din Ardeal de Petru Rareș în 1529 e o ciudată închipuire a editorului (no. 8). Sol moldovean în 1531, cunoscutul Grigore Rosenberger, pîrcălab de Cotnari (no. 11). Recunoașterea lui Ioan plebanul din Feleac ca fiu al episcopului Danciu (no. 13). O scrisoare a lui Radu-Vodă Paisie către Ștefan Majláth (no. 15): se teme, la 1535 să nu-l găsească dușmanii moldoveni și cere să fie primit în Ardeal, și cu Țiganii lui. Cu privire la campania din 1538 a Sultanului în Moldova, se relevă că *Soliman, care are tunuri cu bivoli, vrea să puie pe doi din fiii săi, cu cîte un beg lîngă el, ca Domni în țerile noastre, ai căror Domni se cer primiți peste munți* (no. 16)¹. În același an, un privilegiu austriac pentru Cicii (nu „Zicii”) din Istria: li se zice „Valachi sive antiqui Romani” (p. 16). Un raport din 1-iu Ianuar 1539 arată că Sultanul a pus sangeaci la Soroca (nu și la Bar, despre care se spune numai că e vecin; v. no. 18, p. 17). *Ilie-Vodă face din clopote tunuri*, îndeamnă pe Moldoveni la turcire și ține 500 de case de Turci la Suceava; lasă Tatarilor deschisă calea spre Ungaria. *Încă de atunci s'a luat hotărîrea de a așeza Tatari între Nistru și Prut: Moldovenii sînt invitați a pleca de acolo* (p. 18). Regele Poloniei e silit să restituie legați pe Moldovenii fugari în țara lui (p. 19, no. 19). Hotărnicia comunei Tălmăcel, no. 19. Extrem de important actul de jurămint al lui Alexandru solul Moldovei, către Ferdinand al Ungariei, 1541 (pp. 21-2, no. 21). La 2 Februar regele dă Ciceul lui Majláth, no. 22. Toată povestea întorsului lui Petru Rareș în 1541 e presintată cu

¹ Nu poate fi: „quâm Indos profectus est”.

amănunte absolut nouă: avea o oaste de 200 de Moldoveni, Tataři și Greci, plus doi Turci. Vornicul Țerii-de-jos ajută. Cu Alexandru sînt 15.000 de oameni. Totuși e silit să fugă. „Poporul moldovean e foarte mulțămît de întoarcerea lui Petru pentru că-i ocrotia de nedreptățile nobililor și domnilor lor și, astfel, părăsind pe domnii lor, aleargă bucuros la el“ (no. 23). Altă scrisoare dă data intrării în Suceava: 22 Februar (p. 24, no. 23. Acolo: nu „asservantur caeteri“, ci „asservantur, caeteri“; „sprevit“, nu „strenit“). Cererea cetăților ardeleni ale lui Petru Rareș (p. 25, no. 24). Solia la Viena, pentru acesta, a lui Iacob Fischer era cunoscută din *Acte și fragmente*, I, ale noastre (v. no. 26). Împăcarea lui Petru cu Polonia, no. 27. Știri despre restabilirea lui Petru și pe pp. 28-9, no. 28 (dar „quinque“, nu „quicunque“, „potest“, nu „post“). Se vede că Petru batjocuria pe Unguri și se lăuda că va desgropa la Alba Regală pe Ioan Zápolya și-l va spînzura, pentru că l-a trădat (la pagina 29, nota 1, „Sebeș“, nu „Sebiș“). Amenințarea către Rareș că, dacă ar ataca Făgărașul, i se vor ucide prinșii, cite unul pe zi (p. 29, no. 20). Rareș își cere ostatecii pentru ca să lucreze, cu bani, pentru liberarea lui Majláth (tot Fischer; no. 31). Atitudinea Domnului muntean, no. 33. La no. 32 „orator turcus cz“ nu e „Cz[erczi]el“, ci, de sigur, „Cziausz“. Despre Vlad „Dragulia de Semteth“ (no. 34) am vorbit în *Studii și doc.*, XI. Avram din Bănila se plînge, la 1546, că în Polonia se ține un „fiu de Domn“, no. 37. Era cunoscut și „Teodor fratele lui Vodă“ din 1548, no. 38. „Iwnwz“ de la no. 39 e Turcul Iunus. O scrisoare a lui Iliăș-Vodă, no. 40 (1549; v. și n-le 46, 57). Am reprodus cîndva în *Mărunțișuri din Arhivele Ungariei* chitanțele lui Aron-Vodă care de la no. 41 se vede a fi pretins că e fiu al lui Bogdan (v. și n-le 207, 209, 211). Năvălirile românești în Ardeal la 1550, pp. 44-5 (în nota 1 la pagina 45: Hurmuzaki, XI, nu X). La 1551 nu e „Bogdan-Vodă Turcitul“, ci Iliăș „Bogdanul“ (no. 53). Turcii ar fi vrut să-l readucă pe acesta, dar țara nu-l vrea (no. 55). El trimete sol fratelui; n-le 61, 66. Se credea restabilit, no. 62. Un pretendent din Polonia la 1551, no. 56. Solia lui Ștefan Rareș în Ungaria, no. 60. Acesta ar vrea un Habsburg în Ardeal pentru „a-i servi“, no. 70. Mișcarea lui Ștefan Banul și Ștefan Stolnicul contra lui Mircea Ciobanul în 1552, no. 72. În 1552 încă Mircea spune că Sultanul

va asedia Viena; sfătuia să se lase Ardealul lui Ioan Sigismund, p. 67. El se plînge de ocrotirea pribegilor, pp. 69-70 (no. 70). La 1552 din ordinul comandantului spaniol al Ardealului, Castaldo, un căpitan Alessandro din Urbino, „arhitect“, cercetează pasurile spre cele două țeri românești (no. 80). Moldoveanul trimete un sol generalului (no. 83). Sultanul cere 70.000 de cîble la Munteni (no. 84). Planul de luptă al lui cuprinde *un pod la Chilia*, trei sangeaci, cu Tatarii, pe la Oituz, Ilie cu Domnul muntean prin Buzău, pod la „Dieo“ (de fapt: Diiu), nu departe de Caransebeș (*ibid.*). Din Moldova se cer 30.000 (sau 2-3.000 ?) de boi, tot atîtea oi, „griu și orz“ (10.000 de măsuri de orz și ovăs) foarte mult: Ștefan Rareș declară că va opri pe Tatarii căci „vrea să trăiască și să moară creștin“ (n-le 85-6) ori că va ataca pe Turci pe la spate (no. 87). În April se credea în Ardeal că Ștefan a trecut de la Bîrlad la Galați pentru a se uni cu Ilie (no. 89). Se afirmă de Castaldo, la 10 April, că frații s’au și întîlnit acolo (no. 90). Până atunci se botează cu sila Ungurii (protestă secretarul Gheorghe). Cînd solul în Polonia, Hatmanul Sturza, se întoarce (p. 79: „sive exercitum“, nu „sine“), Ștefan și începe o răscoală, dînd ordin a se ucide și da în apă toți Turcii; el face să piară vre-o optzeci de negustori turci plecați spre Suceava, și pe cei ce scapă îi închide la Neamț pentru a-i omorî apoi și pe acela, aruncîndu-i în cuptoare (*caminum cementarium*) (*ibid.*). Dar la plîngerile turcești spînzură pe vameșul acusat. A osîndit și boieri: doi armași au fost bătuți pînă la moarte, zicîndu-li-se: „Duceți-vă toți la dracul, că nu sînteți buni la locurile la care ar fi trebuit să fiți“. Domnul întreabă de s’ar putea lua Tighinea, adăugînd: „În curînd va trebui să cercăm norocul, cum ni-l va da Dumnezeu“ (p. 80, no. 91). Imperialii îi promet ajutor (no. 92). Din parte-l, Castaldo declară că „însuși se va mișca împotriva Moldovenilor, dacă va auzi că ridică măcar un om după cererea Turcilor“ (no. 93). Un sol muntean venise (no. 94): i se cereau 8.000 de oameni pentru tras vasele la edec (p. 83). Spioni spuneau că Sultanul a restituit lui Ștefan pe „fratele mai mic“ și i-a iertat jumătate din tribut pentru ajutor: Domnul e la Roman, vrînd să treacă spre Bacău și Troțuș (p. 86), Castaldo voia să ajute pe pribegi (no. 107; cf. no. 110). La no. 110 „Dina“ e Diiul. Mircea cere Sibienilor să se supui, cea ce s’ar

putea întâmpla, lumea fiind contra rechizițiilor Imperialilor (no. 108). Ștefan pradă în Iulie: Brașovul cere ajutor; Castaldo a-leargă (no. 111). Dar el se retrage. Din Buzău, la 22 August, Mircea arată Sibiienilor planul Turcilor (no. 122): se dă scrisoarea Sultanului către el pentru luarea Timișoarei și o ofertă Sibiienilor; e dispus să ierte pe Ardeleni. În altă scrisoare recomandă pe Ștefan Pitarul (no. 123). Cere armistițiu (n-le 125-9). Un Ban Mihai e secretarul lui (no. 129). La 11 Septembrie (v. și povestirea lui Ascanio Centorio) Castaldo spune că a scăpat de Ștefan, care voia să-l atace: a fost ucis în cort (cu 300 de Turci) (n-le 130, 134). La 25 Septembrie tot Castaldo spunea că noul Domn, Alexandru Lăpușneanu, ar vrea să schimbe cu un pribeag din Ardeal pe Mircea (n-le 132-3, 135, 137). E o „creatură a regelui Poloniei“, zice apoi Castaldo (n-le 136-7). Alexandru denunță perfidia lui Petru Rareș și a fiilor (no. 142). Năvala lui Radu Iliăș la Munteni, n-le 145-6 și urm. Se credea că Domnul a fost ucis (dar numai fratele, Banul). Pier 500 de Turci, se ieau 26 de tunuri. Mircea prinde femeile cu cângi de fier, li taie sînurile, ucide întâiu patruzeci și șapte, apoi alți șapte boieri (no. 149). Ar fi fost patru sangeaci cu Mircea (no. 150). Lupta se dase o Marți (*ibid.*); Mircea ar fi fost ucis Miercuri în fugă (no. 150). În Ardeal un preot român aduce Turci (no. 153). La no. 155, Alexandru e la Roman cu oastea, dar cine trece Prutul sînt Tatarii, nu el. Radu scrie *românește* și *turcește* în Ardeal, no. 159. La no. 160 Radu e Iliăș, nu *Paisie*. El *chemase pe arhitectul Alexandru* „pentru a vedea o mănăstire“, dar la întors acesta moare turtit de cal; Vodă cere un altul (no. 160). La 1553 Sibiienii voiesc Vințul și Vurperul, no. 168. Și la 7 Mart Radu scrie din Tîrgoviște (no. 169). În Mart Alexandru declară că va restabili pe Zápolya, no. 172. În April lupta e iminentă: Radu are 2.000 de husari —, 1000 de Unguri (no. 173). La 19 Maiu Mircea scrie că a invins pe „dușman.“ (no. 175). Radu era la 9 Decembre în ținutul Silvaniei: fusese oprit de Ardeleni de a-și mai risca norocul, no. 183. Se oferă contra Turcilor. La 23 și 28 April 1554 Alexandru anunță că vine cu Petrașcu în Ardeal, n-le 189-90. Vine pe la Bacău, no. 191. Diploma de *eques auras* și conte a lui Despot, 22 Octombrie 1555, Bruxelles, la no. 200. Blasonul lui cu Σάμος ὀρνίθων γάλα φέρει, p. 157. Ordinul turcesc pentru expediția ardeleană a lui Alexandru, no. 159.

Vestea de invazie de la el și Petrașcu (28-9 Septembre, Sătmăr), n-le 202-3. Și la 7 Maiu se anunță, din Iași, Moldoveanul, no. 206. Pribegi: Radu Socol, no. 214; Zamfira, no. 215. Nu mai sînt primiți, no. 216. Alexandru oferă la 1559 boi Veneției, no. 217. Moartea lui Mircea; Petru, de 16 ani, cu 50.000 de scuzi tribut. Chemînd 1.500 de pribegi Chiajna pune să-i tale, no. 219.

O scrisoare a lui Despot din Kesmarck, 1-iu Mart 1560, prin Sigismund Torday, către Împărat, no. 220 (alta din April, no. 223; către Torday cu subscripție greacă : *ὁ κατὰ πάντα σὺς*, no. 224; iar către arhiducele Maximilian, no. 225). În acel moment Alexandru trimetea la Constantinopol boi și soboli, no. 221. Dar el se declara gata a se uni cu Domnul muntean contra Turcilor, atrăgînd și pe Moscovit, no. 222. Salvconduct imperial pentru Despot, la 22 Maiu, no. 226. I se face pensie de 400 de ughi, n-le 227-8, 234. La 24 el scrie lui Maximilian că-l chiamă Moldovenii, supărați de inovațiile religioase ale Domnului, „certae constitutiones ac caerimoniae contra purum ac syncerum verbum Christi domini”; no. 229 (și la 25; no. 236). La 17 Iunie Ioan Sigismund confirmă dania făcută lui Nicolae Herczeg în părțile Ciceului de Lăpușneanu, din Huși, la 4 April 1768; Herțegovineanul era ruda Doamnei Ruxandra (numele boierilor se cereau identificate), no. 231. La 20 Iunie, tot din Kesmark, Despot discută onorabilitatea șefului artileriei sale Gheorghe Schertling; no. 232. Aron apare și în 1560, no. 235. Un Tomas Meserschmidt face puști lui Despot, care la 29 Novembre e în Cașovia, no. 237. O descriere a Moldovei; no. 238. La 30 Mart Despot e iar la Kesmark, no. 240. Avea 900 de oameni cu el, zice Zay; no. 241. Împăratul dă voie, no. 242. „Ali, fiul lui Alexandru”, e imposibil; v. no. 243. La 3 Iulie Despot cere a i se lăsa niște ofițeri imperiali, no. 244. Unul știa latinește, doi „valachice ac service”, no. 245. Petru Munteanul dă Sultanului 6.000 de scuzi, lui Ali-Pașa 4.000, la alți Viziri cite 2.000, no. 246. La 8 Octombre Ferdinand refuză lui Despot un împrumut de 8.000 de florini, no. 248. Proclamația lui Despot către Moldoveni, „Veretzke”, 1-iu Novembre 1561, no. 249: „nu se teme decît de Dumnezeu”, iartă pe toți, dar amenință pe recalcitranți cu „sînge și foc”. Alexandru fuge la Cetatea-Albă, no. 250. Din Vaslui, la 11 Decembre, Despot chiamă pe „frații în Hristos” Lasocki și Filipowski, no. 251:

promite pribegilor acestora moșii și li dă voie de a face orașe. Descrierea de Zay a luptei de la Verbia, lângă Botoșani, la pod, în ziua de 18 Novembre. 16 tunuri pe deal la Alexandru, care are 260 de leniceri cu arme „persane aurite”. Cu Despot Anton Szekély, care comandă 300 de călări unguri și 100 de catafracți, 260 de haiduci, Ioan Villey cu 60 de pușcași din Flandra, călări, Laski. Ai noștri fug de tunuri. Haiducii omoară prin curți, peste garduri, pe leniceri. Așa pate și pedestrirea lui Alexandru. Cad 2.000. El urmărește pe învins două mii: Ioan Szerémy dă cu sabia jos gugiumana de sobol a lui Vodă. Doamna fusese trimisă în Turcia, parte din tesaur e în Suceava, unde intră Szekély. Cu Despot sînt 28.000 de oameni și 16 tunuri; no. 252.

O scrisoare din 1-iu Ianuar 1562 a lui Ioan Sigismund prezintă și ea lupta de la Verbia (Alexandru cu 5.000, mai ales țerani, pe cari, cu șase tunuri mici și cu puștile, îi împrăștie Spaniolii și Ungurii: pier 400 de Moldoveni; li se ieau unsprezece tunuri mari; încercarea de rezistență de la Huși e împiedecată de urmăritori; Turcii se adună pentru revanșă; no. 256. Se credea că Alexandru va merge la Rodos, no. 261. Despot a adaus 20.000 de galbeni la tribut; no. 264. Vedem pe ceașul întors din Moldova care spune că Despot *a înlăturat monopolul, mai ales de piei, al înaintașului, — care ar fi tăiat nas, urechi, mîni la peste 10.000 de oameni*; no. 265. Din Iași, la 9 Maiu, Despot trimete în Italia pe Iosif Milanesul, pentru cumpărături, no. 267. Maximilian crede că Alexandru și tînărul Zápolya vreau să ucidă pe Despot de hatîrul Turcilor, no. 272. Arme pentru Despot, no. 275. Laurențiu Jackus din Cașovia e recomandat în Iunie 1562 lui Ferdinand de către Despot, no. 276. La 4 Iunie Despot invită prin Vistierul Stroici pe Împărat la nunta cu „fiica Domnului muntean” (a Chiajnei), nuntă cerută de boieri; no. 277. A doua zi, un sol al lui, Dumitru, era la regele Poloniei, care cere un sol mai mare, no. 278. El e acusat că provoacă răscoala Săcuilor, no. 280. Nu pare a fi din 1562 scrisoarea lui Alexandru-Vodă pentru trimeterea la Moscova a lui Drăgan, însărcinat să cumpere sobol și „dînți de pește” (dar „in Pactor neccesitatem”), no. 285. Le 24 Novembre Despot spune lui Ioan Sigismund că *nu se feme de el. de n'ar fi „ascultarea comună de Turci”, „i-ar arăta cum se teme dînsul”*:

„în pieptul acestuia” își va căuta posesiunile ardelen; no. 290. Plîngere a acestuia la Sultan, no. 295. Casul lui Schreyber, n-le 294, 296. Despot anunță lui Ferdinand că nobili secui pribegi îi cer să ocupe Ardealul, no. 297. Ioan Sigismund e tratat de „turcicus spurius”, „pestis patriae”, „proditor christiani sanguinis”, etc.; no. 297. Despot cere lui Ferdinand ajutor contra lui Vișnieviețchi, no. 299. Anton Nagy, căpitanul lui Despot, no. 301. Boi din Moldova către Italia, no. 302. Văduva lui Aron-Vodă, n-le 305, 324, 334, 348, 350. Datoriile lui Despot, n-le 309, 311, 325.

Descrierea lui Gromo e reluată aici (dar o presintase, în altă formă, și d. Isopescu; și o traducere era cunoscută). Pribegi moldoveni în Imperiu, no. 313. Se menționează la 1565 un raport turcesc al lui Alexandru-Vodă despre pregătirile Imperialilor la Cașovia, cu o rudă a lui Despot, n-le 315. Testamentul lui Ștefan Keserü, soțul domniței Zamfira, no. 320 și 333; v. și no. 318 (1565). La 14 iunie 1566 Domnul Moldovei scrie la Bistrița pentru cei ce se găteau la Bârgău contra lui, pp. 338-9. Alte acte asupra acestui atac le-am dat în Hurmuzaki, XI, p. 584 și urm. Procesul între Postelnicul Cernica și Vistihereasa Neacșa a lui Dragomir, la Brașov, no. 321 (1566). Socol Vornicul luase după moartea lui Pătrașcu-Vodă averea lui Cernica, socotit trădător. Citați și Furduiu pircălabul muntean, Radul pircălabul muntean, Coica al lui Udriște, Drăgulaș Clucerul. 19 boieri vor la 29 iunie 1566 pe Laski ca Domn, n-le 322-3, 344, 346, 352, 372, 386, 388, 391. Ștefan Mîzgă pretendentul, n-le 326-7, 328 (1568). Pecetea lui, cu a lui Aron și ale lui Despot, la început.

Un Ungur din Iași face la 1568 raport despre fiii lui Lăpușneanu („excessit effebis” sau „e febris” e imposibil). Extrem de importantă contribuția la istoria Moldovei. Murind Alexandru-Vodă, succesiunea fiilor, Bogdan și Petru, e disputată de boierul Sbierea (*Sberu*). Doi boieri se ridică în contra acestuia, „marele căpitan” Dumitru și „secretarii” Gavrilăș. Bogdan, ales, trimete pe Petru la Birlad, dar acesta, temîndu-se să nu fie ucis, trece la Turci. Doi clerici adaugă intrigile lor („vellent”, nu „vellem”). Bogdan chemase în ajutor 11.000 de Tataři, dar îi retrimete de la Nistru. Ei pradă treizeci și patru de sate. Cea mai mare parte sînt uciși de Basarabeni. E chemat un pretendent, poate

Domnul Ardealului. Noul Domn muntean, Alexandru, e în rele rapoarte cu Bogdan. Se pomenesc între boierii cari vreau pe străin : Stîrcea, Burlă, Moțoc, Bucioc, Mîndrea, „Bobrigh“, „Doedon“, „Lenchie“, Wessien“ (punctuația e rea). Din Constantinopol se arată că întâiu Mirceaia cu ceilalți fii, pe la Galipole, apoi Petru-Vodă au fost trimiși la Konieh, no. 330. Note despre Mihail Cantacuzino, n-le 331, 332, 340. Un pribeag Ioan Gava de-ai lui Despot, n-le 335, 367-9. Averile pribegilor din Sibiu la 1569, no. 336. E vorba de Radu Socol, de logofătul Radu, de fiul Tudor, de mamă-sa, de Hamza, de Bēnga (nu „Benghe“), de Stanciul Bengăi, de văduva lui Petrașcu-Vodă și cele vre-o douăzeci de rochii ale ei. Romîni de la Hodoș lîngă Sătmăr, no. 339. Pribeagul Ioan Mălaiu, no. 341. Pribeagul Drăcșan, n-le 371, 389. La 1570 Bogdan-Vodă cere, prin Logofăt și Postelnic, de la Poloni, averile lui Tomșa și, ca soție, pe fata Voevodului de Chiev, Constantin de Ostrog ; no. 342 (v. și n-le 345, 351), apoi pe fata cancelariului Valentin Dembinski, n-le 354, 361.

Invitația la nunta lui Stanislav Niezowski cu domnița Zamfira (la Spring, 10 Maiu 1570), no. 343. La 4 Novembre 1570, *Ioan Sigismund dă Vlădicăi Pavel Tordași casa din Lancrăm a Vlădicăi Sava, ieșit din Ardeal pentru părăsirea calvinismului*, no. 347. În no. 349, din Spira, Maximilian al II-lea recomandă pe cunoscutul Nicolae Basarab, „*Nicolaum Bassarabae, haeredem et legitimum successorem Transalpinæ se nominans*“. Laski vrea la 1570 un schimb de bunuri cu Bogdan, care i-ar da Moldova, no. 350 ; și pribeagul Petru Dracșin, no. 353. Bogdan stă la Hotin cu 3.000 de Poloni, no. 365. „Gian Miches“, Marele Evreu, ar fi vrut și el, la 1572, Moldova, no. 370. Lupta lui Bogdan cu Ioan-Vodă, no. 378. La 16 Maiu 1572, Alexandru-Vodă Munteanul scrie principelui ardelean despre „fiul soției lui Radu Armașul“. „*Măndstirea și episcopatul din Lancrăm fiind zidite, după mărturia boierilor noștri, cu voia răposatului Craiu, de pribegii Ioan Medereș, Radul stolnic, Sava episcopul, Stănuleasa, Stanca Clucereasa, Mihăilă Vistierul, cu banii și pentru sufletul lor, rugăm ca și Măria Ta să le păstrați în rostul lor de până acum*“ ; no. 381. Drăgan și Albotă merg la Poloni cerînd ajutor contra lui Ioan-Vodă, n-le 382, 384.

Al. P. Arbore, *Informațiuni etnografice și mișcări de populațiune în Basarabia sudică și Dobrogea, în veacurile XVIII și XIX, cu specială privire la coloniile bulgărești din aceste regiuni*, din „Analele Dobrogei”, X, Cernăuți 1929.

Autorul începe cu așezările de Tataři în Basarabia-de-jos și Dobrogea către sfârșitul secolului al XVI-lea. Pe larg despre așezările bulgărești la începutul celui de al XIX-lea. Pentru această perioadă mai ales materialul adunat e de o mare bogăție și va aduce cel mai mare folos. De la pagina 52 se vorbește pe larg de trecerea Mocanilor. La urmă, după d. Stoian Romanschi, o întreagă statistică a Noii Dobrogei. Se dă și manifestul din 1763 al Ecaterinei a II-a pentru atragerea de coloniști în Noua Rusie.

* * *

Alfred Coville, *Recherches sur l'histoire de Lyon du V-me siècle au IX-me siècle (450-880)*, Paris 1928. E una din cele mai importante lucrări consacrate cunoștinței evului mediu începutor în Galia. Întăiu stabilirea Burgunzilor, „Burgundionilor”, pe valea Rhônului. Dinastia Syagrilor, „Mistreții”, e înfățișată pentru întâia oară în cele mai mici amănunte. E pus în legătură cu această familie, și după Tamassia, *Egidio e Siagrio*, în „Rivista storica italiana”, III, 1886 și, Samuel Dill, *Roman society in Gaul in the Merovingian Age*, Siagriu, fiul lui Egidiu, numit *rex Romanorum* de Grigore de Tours (p. 14). Frumos capitoul „Sidonius Apollinaris la Lyon”. Foarte atentă presintarea barbarilor, și după *Geschichte der Burgundionen* a lui A. Jahn (1874), Bruding, *Geschichte des burgundisch-römischen Königreichs* și Schubert, *Die Anfänge des Christentums bei den Burgundern* (Mem. Ac. din Heidelberg, 1191). Barbarii cari vin „romano animo”, p. 205. Multe familii își spun cu plăcere „ex genere Romanus”, p. 235. Romanus ca nume de boiez, p. 514. O altă parte privește Biserica. Curioase desele nume grecești: pe lingă Syagrius, Aetherius, Phronimius, Nicetius, Arigius, Epi-podius. Dar nume germane la episcopi și clerici: Romaricus (Ruhmreich), Gaudericus (Gunderich), Annemundus (Hunne-mund). Apare un Delfinus. Un Octodurum trianete la *Durostorum*; cf. p. 379. *Până în veacul al VII-lea clerul e dintre Romani* (p. 479). Francii, la cucerire, pun *iudices*, p. 525).

* * *

Mihail Popescu, *Documente inedite privilegiate la istoria Transilvaniei între 1848-1859, din actele arhivei de Stat a Ministerului de Interne și Justiție de la Viena* (din publicațiile „Așezămîntului Cultural Ion C. Brătianu“, București 1929).

Scurtă introducere istorică. Actele oficiale care urmează au une ori o valoare deosebită. Și mult hîrtilărit oficial austriac. Unele din documente erau cunoscute, cred, din cartea episcopului Nicolae Popea despre Șaguna. Bibliografie bogată. Tablă. Unele greșeli de tipar nu lipsesc nici în noua publicație a d-lui Mihail Popescu (v. p. 240: „Das Volk dem Rumänen“).

• • •

I. Hudîță, *Recueil de documents concernant l'histoire des pays roumains, tirés des Archives de France, XVI-e et XVII-e siècles*; Iași 1929. O introducere scurtă (unele curiosități de stil frances: „Ils ont publié également des documents des archives françaises N. Iorga“; p. 8, nota 1). Actele sînt în general de o importanță cu totul secundară; multe nu privesc de fapt țerile noastre, ci Ardealul maghiar. Ceva nou pentru anul 1611. Mai mult fărîmături din rapoartele franceze de la Constantinopol. Cutare raport italian e groaznic redat. „Seigneur gril“ (*sic*) e cunoscutul Grillo (p. 77, no 68). Ceva în adevăr de folos pentru legăturile Moldovei cu Polonia în războiul lui Sobieski ca Hatman (p. 162 și urm.). Mai ales ofertele Domnilor romîni către rege în 1673 (pp. 195-6). O misiune a lui Miron Costin în Polonia, Maiu 1674, p. 211, no. 316. Arderea Botoșanilor în Mart 1675, p. 229, no. 348. Seucid locuitori, se fură 3.000 de boi, multe oi, p. 231, no. 353. Primirea solului polon Gninski la Iași în 1677 (p. 244, no. 383) e descrisă în ale mele *Acte și fragmente*, I. Tabla alfabetică presintă articole ca: Antonie Russet (*sic*), Belini (Ungur), Bialacerkiew lîngă Biala certein (rea lectură), Bistriche (Bistrița), Braclavie lîngă Bratzlaw, Brinn, Canise, Capitry-Pacha (Capugibașă), Chasqui lîngă Chiaki, Claudiopoli lîngă Clausenbourg. *Le reste à l'avenant*. Istoria se face și cu cultură generală.

• • •

Ioan Hudîță, *Contribuțiuni la istoria Spătarului Neculai Miles-cu și a lui Gheorghe Ștefan* (din „Arhiva“, XXXVI), Iași 1929.

Introducere care ici și colo dă ceva nou de politică generală

(lipsește de la bibliografie și indicația ediției mele a operei grecești consacrate de Miclescu lui Mohammed și Papei și memoriul meu la Academia Română despre Gheorghe Ștefan și chiar notele mele din prefața la vol. X din colecția Hurmuzaki). În ce privește actele, ele sînt interesante. Se vede, la 6 Februar 1665, un trimis al Domnului la Hamburg, către Paris, Frangepani: regele Franciei nu-l vrea. Puțin mai târziu, trimisul e la Brema. În Septembrie Gheorghe Ștefan face complimente, la Stockholm, ambasadorului regelui Franciei. În Februar 1667 Miclescu vorbește în numele lui tot acolo. De mare folos e scrisoarea lui Pomponne către d'Andilly: cel „așa de vecin cu Tataria“ se pare eruditului frances un om foarte remarcabil prin cunoștința limbilor și cea „generală a tuturor lucrurilor. Vorbește bine latinește, dar pretinde că“, principalul lui studiu fiind limba greacă, e mult mai învățat în ea... Știe destul de bine istoria, și mai ales a Bisericii... A studiat mult chestiile care sînt între religia noastră și cea grecească și chiar între luterani și calvini“ (pp. 16-7). În April pleacă la Paris (pp. 18-9).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

H. V. Bossy, *Politica externă a României între anii 1873-1880, privită de la Agenția diplomatică din Roma* (Academia Română, „Studii și cercetări“, XIV).

Din hîrțile Agenției romine la Roma, înființată la 1873, d. Bossy scoate știri din cele mai însemnate pentru politica externă a României. Se cercetează întâiu lupta dată pentru a obține Domnului român un rang onorabil în ierarhia stăpînitorilor (se amintește, din *Convorbiri literare*, Decembre 1925, un studiu al autorului în care prințul de Savoia-Carignano apare ca posibil Domn român). La 1878 Kogălniceanu voia să se zică „Grand Prince“ lui Carol I-lea, p. 7. Chestia Dunării e apoi tratată, p. 10 și urm. Chestia evreiască, pp. 14-5. Propaganda, pp. 15-7. Convenția de comerț, p. 17 și urm. „Situația internațională a României“, p. 31 și urm. (războiul din 1877-8). Numirea ministrului la București, p. 79 și urm.

În numeroasele acte, primirea lui P. P. Carp numai ca „străin de distincție“, p. 96. Italia nu vrea să se deschidă chestia Orientului (1874), p. 98. Victor Emanuel întreabă pe C. Esarcu ce armată avem, dar adaugă că „nimeni nu se gîndește a ne ataca“

(p. 101, no. VIII). Princesa Margherita vorbește cald de Doamna Elisabeta (p. 102, no. X). În chestia convenției de comerț cu Austro-Ungaria guvernul italian declară că, menținându-se rezervat, nu va sprijini plingerile Turciei, ci se va continua tradiția lui Cavour (p. 110). Se admite că, România avînd regimul ei vamal, cu dînsa se poate trata pentru comerțul ei (p. 118); dar se va aștepta. „Italia nu poate uita principiul naționalităților, care face parte din istoria ei politică“, zice ministrul de Externe, Visconti-Venosta (p. 119, no. XVIII). Tot el, mai târziu, dar tot în 1875: „Orientul începe cu malul drept al Dunării; de la malul stîng Occidentul“ (p. 121). Se recomandă Ministerre durabile (p. 124, no. XXI). În Ianuar 1876, arhiepiscopul Stromayer, venit la Roma, spune lui Esarcu că arhiducele Albrecht mai ales împinge la anexarea Bosniei și Herțegovinei, cu voia Slavilor din Monarhie, dușmani ai Ungurilor (p. 127). În Februar Tornielli, șef de cabinet la Externe, se sperie ca de o noutate că nu ne recunoaștem „parte integrantă“ din Turcia (p. 132, no. XXVII). Cele mai multe din rapoartele pe 1877 ale lui Gh. Gh. Cantacuzino, V. Gheorghian și dr. Obedenaru erau cunoscute. Grijă de convenția de comerț.

C R O N I C Ă

În *Arhiva Someșană*, 11, note despre școlile din N. E. Ardealului. Documente mai mult din secolul al XIX-lea. Părți din *Reise von Pressburg durch Mären, beide Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von da zurück nach Pressburg*, Frankfurt-Leipzig 1793. Multe știri precise despre o samă de sate românești.

*

O lucrare foarte bine sprijinită pe o largă informație e a d-lui Mihai Antonescu, *Organisarea păcii și Societatea Națiunilor* (București 1929). Interesant capitolul ideologilor păcii, dintre cari nu lipsește nici Antoine Marini din Grenoble.

De același *Regimul agrar român și chestiunea optanșilor unguri* (București 1928). Se cercetează și dezvoltarea istorică a regimului agrar la noi. Cam des cartea, fără valoare științifică, a d-lui Lovinescu.

•

În *Ioan Neculce*, VII (1928) ni se va ierta că, după felul cum d. Gh. Ghibănescu vorbește de cărți pe care nu le înțelege, nu putem vorbi de propria sa producție, de o așa de veche și de patriarhală făptură. Dar, pe lângă genealogiile și notițele sale, care, cu altă presintare, ar putea fi utile, mai avem, din fericire, studiile adâncite și de o așa de cuviincioasă înfățișare ale d-lui M. Costăchescu despre câteva sate ieșene (cumpărarea de Iordachi Drăghici în 1815 a moșilor Bălțați și parte din Codrești; el era la Goești și Lungani; p. 43. Constantin Cantemir zice: „de când au venit Craiul — Sobieski — „în țară“ ; p. 64. Colceag cu Lipcanii în luptă cu cătanele la Tîrgul Frumos; p. 67. Prada Tatarilor „peste Săreț“ ; p. 75. O „bobeică“ ; p. 93. La documente, „podul miserciilor“ și un „nagaragiu“, p. 96, no. II (v. și p. 113). Rughina, nume care se află pe la 1400 la Avlona, pe Adriatica, pp. 98-101. În 1793 Ungurii Casimir și Mateiu croitori în Iași; p. 128, no. LI. Mențiunea luptei de la Finta, p. 135, no. LX). Notele grecești de la p. 147 sînt neutilizabile. Mihai Racoviță povestește pe larg pățania cu „Nemții“, p. 153 și urm. (e inedit?). Știri despre zarafi, p. 156 și urm. Cîteva acte de la Ștefan-cel-Mare, în traducere, p. 168 și urm. Unul de la Alexandru-cel-Bun, pp. 170-1 (pentru Giurgiu Ungureanu, de la care satul Ungurenii). Un act de la 1455, pp. 172-3. Altul de la 1456, p. 174. La 1664 Tălmăciu Comisul spune: „sosindu și aceste lucruri grele asupra țării di fac Turcii cu noi și ne duc undi le-i voia lor și trăim prin țiri străini foarte cu mare greu“ ; p. 201, no. CX. Acte școlare, pp. 203-4. Mănăstirea Zagavia, p. 207, no. CXXII. Meșteri nemți pe la 1820, p. 208, no. CXXV. Traducerea lui Boscovich nu e fără greșeli. Note despre Creangă, pp. 243-4, 255. *Un librar*: „Petre Munteanu, carele purta cărți de vîndutu“ pe la 1753 în Moldova, p. 245. Bibliografia documentelor despre Iași, p. 256 și urm. Note despre neamul Cupcici de d. M. Costăchescu, p. 270 și urm. (acte de la Alexandru-cel-Bun, din 1427 și 1431, pp. 273-6). Rea reproducere a inscripțiilor grecești din Zvorîștea Moruzestilor (pp. 284-5). Un act de la Alexandru-cel-Bun, 1428, pp. 299-300; unul de la Alexandru Lăpușeanu, 1555, pp. 301-3. Pentru Avram Banilovschi v. recensia Colecției Veress. Studiul despre Bănila și Igești, are documentația perfectă care distinge lucrările d-lui Sever Zotta.

•

Se publică de Academia Română discursul de intrare al d-lui Silviu Dragomir despre Constantin Romanul Vivu, actor și martir al mișcării românești din Țara Arieș la 1848, cu un răspuns al pâr. I. Lupăș.

*

D. Mario Sertoli prezintă, într'un frumos volum tipărit la Florența, un larg studiu intitulat *La costituzione russa, diritto e storia* (1929).

Autorul crede originală mișcarea rusească, nu o simplă imitație a Revoluției franceze. Se arată (p. 20 și urm., notă) deosebitele încercări de a realiza societăți omenești artificiale în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. *Chartei* bolșevice el îi găsește valoare etică asemenea cu a „Declarației drepturilor omului” din 1789.

*

În *Revue de l'Université de Lyon*, IV (1929), d. I. Déniau se ocupă de reunirea orașului Lyon cu Franța.

BCU Cluj / Central*University Library Cluj

În cartea preotului J. Gudiol, *El Museo episcopal de Vich*, p. 28, 'e vorba, în Catalonia, de un *signum batutile*, care nu e decât *toaca*.

*

În *Cercetări istorice*, V, d. M. Costăchescu prezintă neamul lui Oană Vornicul (despre Hrăman cel cu cronică recent descoperită). Trei acte de la Alexandru-cel-Bun, 1414, 1429, 1430.

*

În *Evoluția juridică a Epitropiei Sf. Spiridon de la 1757 la 1806* Iași 1929, de d. Gh. Băileanu (Iași 1929), se reproduc: documentul lui Ștefan Racoviță din 7 Septembrie 1764, al lui Grigore Alexandru Ghica din 13 Iunie 1765, al lui Constantin Ipsilanti din 1-iu Decembre 1799.

*

În „Amintirile” lui Arndt, *Erinnerungen ans dem äusseren Leben*, ed. Reklam, p. 133) se arată cum curierii rușești luau după sine cai țeranilor de pe cîmp și cum orice țeran putea să culeagă pe cale provizii de la oricine. Mi se părea că întil-

niam o descriere a poștii de la noi, *care s'a îndreptat deci după cea rusească*. De fapt, și autorul adaugă: «Dies erinnert an Reisebeschreibungen über die Moldau und Wallachei», pe care deci, el le-a citit. Pe la Cernigov sînt și negustori din Pesta, Iași, Constantinopol, cărora Evreii li servesc de tîlmaci (p. 146). Pe drumul de la Moscova la Petersburg hanurile sînt ținute mai mult de Italieni (p. 144).

*

D. Al. P. Arbore publică frumoasa sa conferință *Datorii etnografice ale prezentului*.

*

În „Memoriile Academiei Romîne“, d. dr. G. Z. Petrescu traduce „Dietetica Școalei din Salerno“ (= Salerno), din al Xl-lea veac.

•

O bună bibliografie în ce privește Biserica se poate afla în „revista studenților în teologie din București“, *Raze de lumină*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În *Revista clasică*, V, 3, un studiu al d-lui Cesar Papacostea despre *Teogonia* lui Hesiod. De d. Iuliu Valaori un articol despre Pindar. De d. M. G. Nicolau un studiu foarte documentat despre numele secret al Romei. „Rostul lunii în tradițiile romane agricole de origine magică“ de d. D. M. Pippidi.

•

D. Gavril Oșianu, deputat de Baia Mare, ni comunică această notiță din „Monografia Băii Mari și împrejurimilor“.

„Levéltári okmányok alapján.

„1658, Aug. 12, György István moldvai vaida e városban házat akarván venni, vagy legalább bérelni, a vételt a tanács meg nem engedte; sőt bérlést is azon feltételre kötötte, hogy abból származható ügyyel-bajjal a bérbeado tanácshoz foljamodni ne merészeljen, hanem szenvedje azt, amit szerzet magának; ezzel akarta a tanács eleit venni annak, hogy „idegenek a városba semmi szín alatt lábukat be ne tegyék“.

Ar trebui scoasă copie după actul din Arhivele orașului.

*

În *Paisatges de la nostra historia, Assaigs i notes de literatura catalana* (Barcelona 1929), d. L. Nicolau d'Oliver scrie despre trubadurii catalani, despre „dialogul în poezia catalană medievală”, despre Ramon Lull, despre „chanson de geste” în Catalonia, despre „valoarea națională a croniciei lui en Descloit”, despre „spiritul catalan al croniciei lui Ramon Muntaner”, despre „o altă cronică medievală catalană”, despre „Tirant le blanc”, ale cărui izvoare de inspirație se caută și în campania de la Rodos în 1444, despre unii Catalani contemporani.

*

În *Estudis d'història jurídica catalana* (Barcelona 1929), d. F. Valls Taberner prezintă dezvoltarea unei întregi serii de obiceiuri caracteristice și prea puțin cunoscute până la *Usatges Barchinone*, basate pe măsuri încă din secolul XI-lea, până la măsurile din evul mediu târziu.

*

În colecția Halphen și Sagnac, dd. Henri Hauser și Augustin Renaudet dau un întins volum asupra primei jumătăți a secolului al XVI-lea, *Les débuts de l'âge moderne : La Renaissance et la Réforme* (Paris 1929). Mai ales capitolele economice, datorite d-lui Hauser, sînt nouă. Se face larg loc culturii. Bună bibliografie în fruntea fiecărui capitol. Expunerea e amănunțit pragmatică după ultimele cărți speciale, afară de explicațiile economice, de un larg avînt, ale d-lui Hauser. Locul Orientului e abia perceptibil. Bună tablă alfabetică.

*

În splendidul album *Bucureștii. Vechi* (București 1929), d. G. Olszewski dă planșe în color, începînd cu secolul al XVII-lea (de Bouquet, Raffet, Doussault și un anonim).

*

D. George D. Florescu publică o a doua fascicolă de „Divane domnești din Muntenia în secolul al XV-lea”, pentru anii 1436-1501 (București 1929). La început se înșiră documentele date de Radu-cel-Mare ca asociat al tatălui său, Vlad Călugărul (pp. 5-7). O genealogie a neamului lui Udriște (Manea, Dragomir, urmași) și al lui Vintilă (Stoica, Drăghici, urmași), la p. 9. Una a Craioveștilor, p. 10. Piatra de mormînt a fiului lui Cîrștian Vornicul (v. *ibid.*) se află acum la Muzeul din Vălenii-de-Munte; e

altul decît cei de aici. Am presintat inscripția în *Mem. Ac. Rom.*, partea administrativă, acum vre-o trei ani. Se arată că mănăstirea Rîncăcirov, în județul „Pădureți”, e încă din secolul al XV-lea (pp. 17-8). „Nume patronimice” la Mărgineni și Florești (Drăghici), la Stăncești (Cîrstian), la Bucov (Staiuco), la Craiova (Barbu, Pîrvu), la Golești (Ivașco), la Buzești (Radu), p. 20. Porecla de Țepeș pentru Vlad-Vodă încă din 1499, p. 23. Un Roman la Munteni, cu fiii și surorile Maria și Marga, așezați la Corcolăți (încă din 1481) nu e decît Roman pribeagul, susținut ca Domn al Moldovei de același Radu-Vodă pe acest timp; p. 25. Apelul pentru mărturii la boierii bătrîni, pp. 29-30. Se dovedește că în mărturii se ținea samă, nu de rangul funcției, ci de rostul omului, pp. 30-3.

*

În *Arhivele Olteniei*, VIII, 45-6, d. Em. Hagi-Mosco prezintă „Lupta de la Robănești”. La aceste duioase pagini se adaugă cutremurătoarea scrisoare a colonelului Naumescu, de la Roman, mort în chinuri la Bulgari. Note despre poetul gorjean Em. Păraianu. Un portret nou al lui Tudor îl dă d. C. V. Obedeianu; într'un bun articol. Documente. Note de preistorie iscălite N. Plopșor. D. Constantin I. Karadja a mai descoperit un număr de planșe privitoare la vechile costume militare și țerănești (de toată frumuseța Basarabeanca de lîngă Hotîn și Moldoveanca torcînd). Se dau părți din ziarul de drum pe la noi al lui Moltke (merge în Craiova la Iancu Oteteleșeanu, care se plînge că țara nu e liberă; la București în casa lui Filipescu; admiră pe soția lui Mihai Ghica; audiență la Alexandru-Vodă; știri despre finanțe). Note, de d. Antonian Nour, despre o judecată a revoluționarilor de la 1848. La schitul Cioclovina pomelnicul începe cu Vladislav-Vodă și ajunge la Tudor (p. 539).

•

În *Bolletino del reale Istituto di archeologia e storia dell'arte*, II, 4-6, inventariul averii lăsate de pictorul Teotocopuli (i. Greco). Se află cărți grecești, și anume Biblia, Sf. Vasile, Sf. Ioan Hrisostom, Sf. Iustin, Sf. Dionisie, dar și Homer, Euripid, Xenofont, Arian, Plutarh, Ipocrate, Isocrate, Demostene, Aristotele, Lucian, Esop și un Iosephus, „Antichitățile Evreiești” (p. 119). Alături, Petrarca, Ariosto, etc. Nu lipsesc nici *Relazioni universali* ale lui Botero, care, cum se știe, vorbește și

de noi. Și nouăsprezece „cărți” de arhitectură”. — D. Adolfo Venturi vorbește despre congresul de istorie din Oslo numai în legătură cu istoria artei și cu participarea Italiei. — D. G. Lugli comemorează pe V. Pârvan.

Și în *Knoll's Mitteilungen für Ärzte*, 1928, 4, d. Valeriu Bologna vorbește despre medicii germani la noi și mai ales despre enigmaticul Brecht von Brechtenberg, care supt Brîncoveanu ar fi tradus și tipărit (!) pe Tucidide. — În „Anuarul Institutului de istorie națională”, IV, d. Bologna amintește lucrările pierdute ale lui Adam Molnar, medic al lui Grigore Alexandru Ghica în 1768, care scrie *De aëre, aquis et locis Valachiae, De natura et dialecta crassa Valachorum* și *De morbis endemicis Valachiae*. Un Broussais a văzut holera la noi în 1831-2.

În *Analele Dobrogei*, X, 1-12, afară de articolul, analizat deosebit, al d-lui Al. P. Arbore, d. C. Blum studiază autenticitatea istorică a lui Zamolxes, d. I. Georgescu prezintă pe Ardelenii din Dobrogea; istoricul comunei Imam-Cișmê de Iulian I. Sassu. În *satul Alibeichioiu (acum Regele Ferdinand)*, din județul Tulcea, pe locuitori, cari-și zic ei însiși; Rumni (Ρωμάνοι), ceilalți fi socot Greci sau Găgăuși, ba și Țigani, și explică: „Găgăut este orice creștin care vorbește în familie turcește” (p. 269). Notele sînt ale d-lui C. Brătescu și ale d-lui N. Bujug. Au limbă „cărămănească” (p. 275).

În broșura sa *Voluntarii romîni din Siberia* (Brașov 1928), d. Elie Bufnea începe cu ofertele Ardelenilor de la Darnița de a intra în armata României (pp. 11-3). Cutare dorește în același timp să contribuie la împrumutul de războiu. Augustin Roșanu scrie așa: „Dacă nu vom putea ajunge noi cu orîșice scop de ajutor la d-voastră, noi vom veni în acel teritor-pămînt unde va stăpîni România. Dară unde va stăpîni dușmanul nostru, pînă ni stă capul sus niciodată nu vom intra —, și mai ales eu unul nicidecum în veci. Și, dacă nu ne veți voi să ne primiți pe pămîntul romînesc, vom rămînea aicea, și apoi mulți vom trece în America; dar să ne mai stăpînească Austro-Ungaria, niciodată... Dară Dumnezeu să vă ajute în gîndul și

scopul pe care îl aveți." Concentrarea siberiană prin Samara. la Cellabinsc și Vladivostoc, p. 18. Tratat cu voluntarii cehi, pp. 22-5. Telegrama către regele Ferdinand, pp. 27-8. Comandă colonelul ceh Kadlec. Ircuțe e capitala voluntarilor, ale căror batalioane unesc cu numele lui Horea al Mărășeștilor (p. 29). Reproducere a folii de acolo *Neamul Romînesc*, după ziarul meu (posed o colecție), pp. 30-1. Se face și o școală militară. Erau și Bucovineni. Declarația de războiu bolșevicilor, p. 41. Două trenuri blindate se găsesc la plecarea în țară, p. 47. Înfrișgerea Rușilor, pp. 49-50. Pierderile românești, p. 51. Armistițiul cu bolșevicii, p. 52 (Februar 1920). Rătăcirii prin Manciuria, p. 57 și urm. În Maiu și Basarabeni se unesc pentru a jura credință regelui român, p. 62. De aici imbarcare pentru Constanța. Va apărea apoi la Vladivostoc „Țara noastră”, p. 64. Aflăm că în Extremul Orient siberian sînt vre-o 50.000 de Romîni, mai mult Basarabeni, pp. 66-8.

Numele cucuvaiei se întîlnește întocmai la Grecii noi: κουκουδάς și κουκουδάγια (v. Φιλολογικὸς σύλλογος Παρνασσός, Ἐπετηρίς, I, Atena 1897, p. 129 și nota 1). Cf. și coșofana (*turdus merulus*), în grecește κότισφος (*ibid.*, p. 130). Buha e în vechea epopee medievală a păsărilor (Πουλόλογος) μπουφος (p. 133). Mi se pare că se zice unul fel de vultur: zăgan; în aceeași ζάγανος (p. 135). Emperiza caesia Krétschin se zice βλάχος. Versul 492 zice: Καὶ ἂν τύχουν ἐς τὴν Ζαγοράν Βούργαροι εἶτε Βλάχοι. Lupul vrăbiilor (*milvus regalis* Brin), se zice: λοῦπος (v. 357, 366-7, 382, 395), păunul παώνι (v. 127-8, 132).

Pentru Albanesi și nume albanese în Atica v. Spiridon P, Lampros, în același Φιλολογικὸς σύλλογος Παρνασσός, Ἐπετηρίς, Atena 1897, p. 156 și urm. Se poate vedea din colonisarea lor care erau condițiile în care se putea căpăta pentru așezare o populație străină: scutire de orice angară, dare de pămînt bun de lucru, în schimb pentru serviciu militar, cu oprirea strămutării; în cas de stingere a familiei, guvernul recapătă bunul (p. 175). S'au acordat vre-odată astfel de condiții Romînilor în Ardeal? (La dările de samă o comunicație a lui Lampros despre Chesarie Daponte, p. 21.)



Una din cele mai frumoase cărți, ca fond interesant și plin de inedit, ca fel plăcut de expunere și ca ilustrație, e aceia a d-lui Elio Zorzi despre „ospătărilor venețiene“ (*Osterie veneziane*, Bologna 1928). Masa dată — ca pentru 3.000 de oameni — la trecerea, în 1574, a lui Henric, rege al Franciei și al Poloniei, pp. 7-8. Pierre Buffet, bucătarul lui Francisc I-lu, stabilit în Veneția, p. 9 (dar *bufet* e de la *buvette*, nu de la el). Aflăm că protocolul cullnar la Curtea Franciei îl fixase încă bucătarul lui Carol al VII-lea, Taillevent (p. 9). Mielul *all'orientale* îl reclamă autorul pentru Veneția (p. 17). Și ridichile (*radicchi*) de Treviso, p. 39. Un paragraf întreg despre mămăliga italiană, *la polenta*, pe care o cîntau la Milano în tinereța mea cîntăreți ambulanți:

Nè la manna del deserto
E così buona e saporita
Come la polenta, lenta, lenta...

Rețeta, după un scriitor. Nu lipsește nici meșteșul: „una sapientissima verga“, cu care se fac „dei circoli e delle linee“. Se mănîncă după aceeași datină ca la noi, cu unt și cu brînză (p. 43). Atîta vin de Monembasia se vindea în Veneția, încît erau prăvălii care se chemau *Malvasie* (p. 59 și urm.). În cutare stampă se văd pe masă și covrigi (la pagina 60). Un cîntăreț ambulant, un *cantastorie* la pagina 66. Pastramă din *Romania* și *Sclavinia* (de la Greci și Slavi) încă din 1173: *siece carnes*, p. 121. *Ghetto* e venețian și vine de la *getto* (de la *gittare*), unde se turnau metale; acolo fuseseră reprimiți Evreii după expulsarea lor (p. 143).

O țesă la Iași a d-lui Eliodor Constantinescu „*Prologus*“ la *comediile lui Plantus* (Rîmnicul-Vîlcii 1929).

În *Luceafărul*, ziar brăilean, 15 Decembre, note de pâr. Șerban Simpetru despre biserica Sf. Împărați din Brăila (despre altele pâr. M. Panait), de d. I. Boerescu despre tipografia din 1858 a preotului Anastase Rădu Brăileanu, care publică și, „*Pruddența și Omul*“ a lui D. Piso. „Ea devine apoi cu Pestemagioglu „imprimeria Romîno-Hellenă“. Cîteva peceți necunoscute.

D. I. C. Filitti publică o „Catagrafie oficială de toți boierii Țării-Românești la 1829” (București 1829). Sînt numele, rangurile, locuințele, averile.

*

Despre Nestor Ioanovici știri amănunțite în articolul d-lui dr. Ștefan Pop din *Foaia Diecesană*, XLIV, no. 46.

Biografia aceluiași de dr. Gh. Ciuhandu (*Din viața lui Nestor Ioanovici, episcopul Aradului, 1767-1830*, Arad, 1929) a mai fost amintită aici.

*

În *Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău*, XIX (Chișinău 1929), pe lângă studii prezentate aici după extrase (ca frumoasa lucrare a pâr. C. Bobulescu despre familia Holban și familia Clipa Barbovschi), o cercetare de d. Iosif M. Parhamovici a vieții ultimilor arhiepiscopi ruși în Basarabia (era necesară proslăvirea lor, a acestor dușmani ai Romînilor?), o notă a d-lui Const. Georgescu-Vrancea despre „Divorțul soților Catargiu (1814-1818)”, o cercetare de d. Bulat asupra legăturilor Mitropolitului Ignatie cu Rușii în 1812 (p. 272 și urm.), știri, de d. M. Pacu, despre Basarabia-de-jos după tratatul din Paris.

*

În *Slavonic Review*, VIII, 22, d. W. N. Medlicott vorbește despre „relațiile diplomatice după tratatul din Berlin”. D. Bobcev continuă studiul său asupra Bulgariei supt Țarul Simion. De d. Ilie Petrovici Lord Byron și Iugoslavia.

*

De d. Iosef Macurek, în „Sbornik V. Novotny” (Praga 1929). Țești vâlečnici v krajínách černomorských koncem 15. století*: e vorba și de expediția lui Ioan Albert contra lui Ștefan-cel-Mare.

*

În două mari volume d. Paul von Dyke învie, pe base de inedit, figura Caterinei de Medicis (*Catherine de Médicis*, New-York 1927; în englește). În volumul al II-lea se distruge „legenda Ecaterinei” în legătură cu noaptea Sfîntului Bartolomeiu. Frumoase ilustrații (în vol. II și Saint-Maigrin, unul din faimoșii „mignons” ai lui Henric al III-lea). Între participanții la balul pentru

căsătoria ducelui de Joyeuse cu principesa Margareta de Lorena, sora reginei lui Henric, se văd în dreapta două personaje cu turbane: soli turci, ori Petru Cercel? Au frese (la p. 280 din vol. II).

Despre întrevvedere de la Björkö lucrarea recentă, apărută la Oslo, în 1929, a d-lui Jonas Jansen, *Björkötrakaten, en episode i europaeisk storpolitik*. Bogată bibliografie.

Pentru Cistercieni în Polonia lucrarea recentă a d-lui Karel Maleczyński, *Studia nad dyplomami i kancelarya odonica i laskonogiego, 1202-1239*, publicată de Societatea de Științe din Liov. La 1233 li se dă „desertum quoddam in territorio de Naklo certis terminis signatum”: dacă erau hotarele, cum de era *desertum* complet? (p. 231, no. 23). „Coloni deserti de Naklo” și la p. 232 n-le 27, 28, 29.

În *Catalogul materialului sociologic la cercetările monografice întreprinse în anul 1929...*, în comuna Drăguș, județul Făgăraș, București 1929, se prezintă admirabile scene, foarte interesante produse de artă populară și unele icoane. Biserița cu turnul ascuțit, arcadele lombarde și largul briu e atribuită lui Brîncoveanu (ea cere reparații).

Picturile din vechea biserică se așează între cele mai frumoase din secolul al XVIII-lea ardelean.

Interesante contribuții de vocabulariu („scîndura de prins pește”).

În *Parnassus* pe Octombrie 1929, un articol al d-lui Coriolan Petranu despre „activitățile de artă în Ardeal în cursul ultimilor zece ani”.

În vol. III din opera colectivă *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918-1928*, III (București 1929), amintiri ardelenice din 1906-7 ale d-lui Seton-Watson (relații cu Augustin Bunea, Russu Șirianu, dd. Iuliu Maniu și Goldiș; nimeni pentru Unirea cu România; apoi cu dd. Valda și Vlad). De d. Iuliu Molsil lista Ardelenilor cari s’au distins în Vechiul Regat (foarte utile date biografice). D. G. Moroianu se ocupă de „luptele de eman-

cipare ale Românilor din Ardeal în lumina „Europeană” (începe de la *Supplex libellus*; multe acțiuni și scrisori personale ale autorului). D. Const. Moisil prezintă monedele lui Traian cu privire la Dacia. De d. Victor Cornea, *Țara Făgărașului în luptele politice din Ardeal* (e vorba de ultimele sforțări; se reproduce naiv etimologia Făgărașului — („Făg[ăr]aș, ca Vlădăreni din Vlădeni) — : fag-aras”, „bănuți de lemn”. Se pomenesc martirii Ioan Șenchea și C. Pop: unde e, azi, monumentul lor?

De d-ra G. Vergez-Tricom, *Regiunile naturale și unitatea Banatului românesc* (planșe).

Un singur lucru lipsește în aceste trei volume: ce a făcut Vechiul Regat pentru Ardeal.

*

În schița d-lui James Harvey Robinson, *Civilization*, publicată de Enciclopedia Britanică, se arată că termenul de „civilizație”, propus la Englesi în 1772, a fost refuzat de Johnson (p. 12).

*

D. Salvatore Riccobono prezintă observații asupra Istoriei dreptului antic și studiului dreptului roman al lui Ludwig Mitteis în „Analele Seminarului juridic din Palermo” pe 1928 (și deosebi). Se ating adesea prefacerile din epoca bizantină.

*

În *Cronica numismatică și arheologică*, IX, 89-91, note despre descoperirile d-lui Dinu V. Rosetti în domeniul preistoriei în marginea Bucureștilor.

*

Spiritul de întoarcere a Americii latine către vremea de născut a descoperirii, către vechile State indiene, se poate observa în lucrările d-lui Juan B. Teran, *El nacimiento de la America española* (Tucuman) și *La salud de la America española* (Paris).

*

În *Giornale di politica e di letteratura*, V, 10-11, d. Umberto Biscottini tratează despre „italianitatea Dalmației” (e vorba numai de vremile nouă). Bogată colecție de semnături și peceti în limba italiană, supt Austria: unele sînt vechi și interesante. Puncte de vedere nouă asupra originilor romantismului de d. Enzo Palmieri.

*

În *Revista aromânească* a d-lor Tache Papahagi și Victor Papacostea, no. 2, un studiu al d-lui M. Popescu despre bisericile ortodoxe vieneze (grijă de stil „Victorioasele răboaie... dete”): bisericile Sf. Gheorghe și Sf. Treime din secolul al XVIII-lea. Note din izvor bulgar despre elementul românesc din Ohrida, de d. V. Papacostea. D. T. Papahagi prezintă călători apuseni cari vorbesc despre Români din Balcani (Leake. Pouqueville). D. N. Zdrulla prezintă mișcarea lor în 1917. De d. V. Papacostea acte despre mișcarea aromânească supt Cuza-Vodă. D. Al. I. Nicolci traduce din cartea scriitorului sîrb D. Popovici despre aceiași. Note despre Romîni din Craguievaț.

În *Rassegna italo-romena* din Milano (XIII) un articol de N. Iorga, *Paralleli italo-romeni*.

D-na Jindra Hušková-Flayšhansová tipărește, cu o introducere de d. Ov. Densusianu, traduceri din poezia românească cea mai nouă (*Moderní rumunské básnictví*, 1929).

În noua revistă *Analele Brăilei*, I, 2-3, priviri generale de N. Iorga, un studiu de d. Mih. Popescu despre „raiaua și cetatea Brăilei” (descriere amănunțită după acte în Arhive vieneze; planșe). Despre raia scrie și d. Șerban Ciuntu (satul Scorțaru e în legătură cu fabricația vechilor covoare orientale). D. colonel C. G. Demetriade vorbește despre asediul din 1828 al Brăilei. Note, de d. Emil Virtosu, despre „Brăila în preajma Unirii”. Cîteva acte din timpul Regulamentului Organic le dă d. I. Virtosu. O notiță bogată a d-lui I. C. Filitti despre creatorul Brăilei, Ioan Slătineanu († 1864): era fiul unui boier cu aplecări poetice și nepotul traducătorului lui Metastasio.

În *Sächsisches Volksblatt* de la 1-iu Decembre 1929 d. M. Königes recunoaște prezența Romînilor în teritoriile pe care le-a ocupat imigrarea răsărită. Toate argumentele noastre de bun simț sînt întrebunțate cu inteligență (cum, de pildă, că numai de națiile cu drepturi vorbesc documentele și numai de națiile cu activitate militară sau de Stat izvoarele). Adaugă pe acela, cu greutate, că Ordinul Teutonic nu s’ar fi așezat în

Țara Birsei dacă n'ar fi fost, după obiceiul acestor „oligarhi“, *cine să li servească*. Sistemul cavalerilor cere neapărat aceasta. „Primii coloniști germani cari au intrat în Țara Birsei, au aflat pretutindeni pe Români așezați supt stăpânirea Ordinului“. Zeiden (Codlea) e derivat din slavul *cern*, transmis prin Români. Aceștia își mai aduc aminte de „pușcăria“ pe care autorul o mută pe vremea Teutonilor („tunuri“, mortiere, puteau fi și pe acel timp, bombarde).

În *Quinze jours au Sinai* de Alexandre Dumas (Paris 1854) ilustrația de la începutul primului capitol reprezintă și pe un Domn român, probabil Mihai Suțu.

Albumul Brăila Veche, stampe, planuri, hărți (Brăila 1929), al d-lui inginer Gh. P. Marinescu cuprinde o bună prefață istorică, în care se întâlnesc puncte de vedere noi și foarte interesante. În special frumoase considerațiile geografice. Indicații arheologice prețioase. Cele douăzeci de pagini sînt perfect în curent. Și pentru vocabulariul producției note interesante (p. XVII). Se dau portrete, peceti, planuri, vederi, hărți.

În catalogul, editat de „Turismul Român“, al „Expoziției de fotografii culturale“ a d-lui Aurel I. Gheorghiu, cîteva biserici și cruci inedite.

Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj, IV, cuprinde, afară de articole analizate ca extrase, un discurs al pâr. L. Lupaș despre regele Ferdinand, un studiu al generalului Rosetti despre luptele din 1848-9 în Munții Apuseni, note ale d-lui N. Bănescu despre părțile scăpate din vedere din colecția Hurmuzaki a știrilor venețiene despre campania din 1595 a lui Mihai Viteazul. Se arată că Brăila era „cetate foarte mare și populată și comercială... din care veniau aici în cea mai mare parte funiile și săul pentru galere“. Se vede că Româniile aveau unelte de săpat. Cetățile luate primesc garnisoane (p. 129). D. I. Marțian vorbește despre Breșcani cari trec în Moldova. O interesantă conferință a d-lui Th. Capidan despre „vechimea și însemnătatea istorică a Arominilor în Peninsula Balcanică“. La argumentele

pentru o venire din Nord d-sa adauge acela că toți Romîni zic, ca în teritoriile nordice, fără influențe grecești, *biserică*, din *basilica*, pe cînd Albanesi au *chișă*, din *ecclesia* (pp. 177-8). Da, însă teritoriul românesc era odinioară foarte vast și absolut unitar; despărțirile de mai târziu nu pot avea sens la origini. Acolo și ajunge îndată autorul, prin toponimie: astfel Sărună pentru Salonic, Lăsun (Elasona), Băeasa, Sear (Seres), și, mi se pare, un nume special și pentru Tricala. Se relevă și așezarea de fapt, mult mai restrînsă de cum se crede, a Grecilor (pp. 180-1). Am observat eu însumi că delimitarea pe basă de inscripții a teritoriilor linguistice, cum o face Jireček, nu e întemeiată (cf. p. 181). Adaug că inscripția nu dovedește naționalitatea; ea e de modă, întăiu, și al doilea, atîrnă de ce limbă a știut meșterul: la Taragona sînt inscripții cu *χαίρε* și chiar una, a preotesei Nectarista, cu totul greacă; în cimitirul bisericii Rosei din Botoșani e o inscripție francesă pentru fiica unui boier. Încă odată se afirmă marele adevăr că nu noi am luat elementele comune cu Slavii de la aceștia și că prezența noastră a determinat împărțirea masei lor la început unitare (pp. 184-5). D. Aurel A. Mureșianu se ocupă de „clădirea școalei românești din Brașov de către popa Mihai în anul 1597”: d-sa a găsit în Arhivele orașului chiar și socotelile clădirii, între 1595 și 1598. Se vede că banii au fost dați de Aron-Vodă de Paști în 1595, cînd a venit în Ardeal (pp. 197-8). Autorul revine asupra originii Romînilor brașoveni: d-sa crede că ei, pomeniți încă din 1399, tot ar fi venit din Sud, atrași de un negoț care abia se formă. Legenda săsească a lui Negru-Vodă, ctitor al bisericii, unde ar fi și zugrăvit, p. 202, nota 2. Dar se admite și vechiul substrat românesc. D. Mureșianu constată că la 1599 Șcheii au mers toți cu Mihai Viteazul (p. 205 și nota 4). Se dă și genealogia și biografia meritosului popă Mihai (p. 207 și urm.). Se caută și note despre vechea școală, făcută de același preot la 1597. Dascăl era la 1633 Vasile diacul, la 1659 alt „Văsiu”, din neamul Hoban (p. 225), apoi Corbeștii, Florea Bărsan și Radu Tempea, până la Dimitrie Eustatievici (p. 226). D. Sextil Pușcariu reproduce scrisorile viitorului general Grozea din 1877. La Turci doi doctori romîni (p. 224). Primele conflicte cu Bulgarii, pp. 246-8. D. G. Oprescu aduce cinci acvarele despre noi (soldați, un surugiu, un cobzar și o foarte

frumoasă doamnă, îmbrăcată turcește, de Doussault). Generalul Rosetti dă extrase din „Times” și alte ziare engleze pentru Războiul Independenței. D. I. Moga publică acte italiene despre Constantin Movilă. Foarte interesantă descoperirea pâr. Cora-levschi că la 1585 a intrat la Colegiul grec din Roma „Marco-Boiboda di Vlachia”, care trebuie să plece în același an, nevroid să facă jurământul. Antonio Vorsi, care stătu acolo șapte ani fără ispravă, e dintr-o familie care a avut legături și cu Petru Șchiopul (v. Hurmuzaki, XI, tabla). D. N. Drăganu examinează încă un ms. al „Mintuirii Păcătoșilor”.

O notă de pâr. I. Lupaș despre versurile latine prin care Cristian Schesaeus își rîde de „murdarul Valah”. Pe lacșici, ucigașul lui Mihnea-cel-Rău, îl presintă ca răsbunător al onoarei surorii (p. 448). O dare de samă a d-lui Daicovici relevă că Bersobia se păstrează în numele Bîrzovei (p. 458), cea ce dovedește o locuire neîntreruptă.

Broșura d-lui Teodor Filipescu, *Voivodina sîrbească* (București 1929) e plină de revelații. Se citează părerea cunoscutului istoric sîrb Stanoievici că pretutindeni unde s’au așezat Sîrbii au găsit un substrat românesc important, a cărui „influență asupra poporului sîrbesc a fost foarte puternică, în dezvoltarea culturii materiale, a limbii, etc.” (p. 6). Se întrebuintează larg mărturiile călătorilor. Se aleg în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea elementele românești venite dincoace de Dunăre (Grabovschi, Georgevici). Grabovschi ajută mișcarea lui Caragheorghe (p. 37). Folositoare statistice.

În *Calendarul poporului pe anul 1930*, note de d. Leca Morariu despre Rominii din afară, mai ales despre cei din Meglenia de d. Al. Procopovici. O vedere a bisericii din Apșa-de-jos, care ar fi de la 1564.

Versiunea în proză a vieții Sf. Eustatie Plachida (*La vie de Saint Eustace*) o dă, în colecția d-lui Mario Roques, d-na Jessie Murray („Les Classiques du moyen-âge”, 1929). Și formă latină. În aceeași colecție d. Holgen Petersen o presintă în versuri.

Foarte bună *Călduza județului Neamț*, de părintele C. Mătasă (București 1929). Ilustrația e îngrijită și adesea nouă.

•

Nu se pot recomanda în de ajuns cărțile de școală, bine informate și cu grijă de stil, ale d-lui D. Munteanu-Rîmnicean. Și ilustrația e aleasă.

*

Și pentru relațiile lui Cuza-Vodă cu șefii revoluției ungurești din 1848 e utilă broșura d-lui Béla Lengyel, *Olasz kapcsolatok és csapatok a függetlenségért harcba*, Dobrița 1927.

*

În *Revue de l'Art*, LVI, no. 311, d. Gh. Oprescu publică un articol despre tehnica lui David și a lui Gros.

•

În *The interpretation of national differentiation* (Londra 1929), d. Nicolae Petrescu arată cum pacea nu se poate stabili fără desfacerea de vechile noțiuni ale războiului și păcii. Autorul merge prea departe atacând însuși principiul național. Dar sînt călduroase paginile în care e vorba de unitatea esențială a omenirii. Dar naționalitatea nu e, pe departe, numai „suprafață”.

*

D. Ovidiu Manițu are și o parte istorică în studiul său *Persoanele morale de drept administrativ* (București 1919).

•

De dd. Gr. Tabacaru și C. Marcu *Istoria pedagogiei românești*, 1929.

*

D. N. Georgescu-Tistu publică o frumoasă lecție de deschidere, *Studiul și organizarea cărții*, București 1929.

•

În chipul cel mai larg d. D. Caracostea urmărește în broșura *Lenore* tot ce poate fi în legătură cu tema vechii balade germane.

*

D. S. Cris Cristian dă o traducere românească din Del Chiaro (*Revoluțiile Valahiei*, Iași 1929).

•

D. Alfons Dopsch arată, în studiul său *Frühmittelalterliche und spätantike Wirtschaft*, că începutul evului mediu, legat fără întrerupere de sfârșitul antichității, nu putea fi o epocă de economie primitivă. Plata în naturale a soldaților nu înseamnă și dispariția banului. Drumurile sînt deschise, se fac împrumuturi, se vînd la oraș produsele cîmpului. Mai ales schimbul era viu în mase. Se cumpăra grîu de la barbari. Aceștia erau cu totul inițiați în viața economică romană. Se combat părerile de „autarhie a oikos-ului” prezentate de M. Weher și K. Bücher.

În revista *Milcovia* din Focșani, I, 1, d. Al. P. Arbore explică numele de localități putnene. De sigur că Agiud e de același origine, ca sufix, cu Năsăud (etimologia *na svod* — „la prăvălie” a acestuia, trecută de la d. Drăganu la d. Kisch, fiind neacceptabilă. „Jude” al d-lui Iordan este pentru Agiud imposibil. Arva n’are a face cu numele latin al cîmpului. Bolotești n’are a face cu niciun cuvînt „rusesc”, ci e satul urmașilor lui Balotă. În general originile slavone nu trebuie etichetate „rusești”. Muntele Buneu e de pus în raport cu Ciahlău, Tartarău, etc. Călimănești nu e de la Călimănescu, proprietar, ci de la moșul Căliman. Căliman, cu sau fără origine slavă, la Coloman al Ungurilor. Da, Chilimetea e de la Kelementelke (p. 17). Coza e „frumos” (v. Coz; n’are a face un rîu cu o capră). Drăgușani înseamnă oameni din satul Drăguș. Fărcașa e după o *moașă*, o bătrînă Farcașa, nu după Farcaș. Focșenești trebuie readus la Focănești (de la Focan). Ghergheleul e de legat cu Buneul. Grereul, rîu, înseamnă o apă scoasă din albie. Macradeul, nu Macradiul, e unguresc, nu slav. Milcovul nu poate însemna „misericordiosul”. Nărujul, Nereja își așteaptă încă etimologia. Oleșasca vine de la Oláh. Răcoasa e de la ungurescul Rákos. Etimologia Sascutului am dat-o de mult. Șecanii sînt oamenii de la Seaca. Soveja, după ce se arată aici, e ca și Hurezi, de la pasărea de noapte. Șușița înseamnă întortochiată. N’a existat moșul Voloșca (trebuie în actul de la 1834: *Voloșcan*). Pentru Vrancea etimologia Iordan e bizară. Zboina nu e explicată satisfăcător. — Note asupra Cîmpurilor de d. Aurel V. Sava. — Altele despre Focșani de d. I. Diaconu.

De același, poezii populare locale. — Niște însemnări ale unui preot. Un document din 1698 arată că schitul Vărzărești e făcut

de Armașul Radu (Vârzarul) (p. 105). — O variantă de la Tulnici a Mioriței o dă d. I. Diaconu (unul din ciobani e Săcelean).

În *Revista macedo-română*, II, 1, d. Capidan cercetează „vechile raporturi lingvistice slavo-române”, (polemică împotriva absurdităților rău voitoare ale unui Scheludko asupra împrumuturilor noastre de la Bulgari. Se prezintă de d. G. Murnu un scriitor greco-macedo-romin Cola Manea. Acte turcești despre schimbările de loc la Aromini de dr. I. Ghiulamila. D. dr. Topa scrie despre originile societății macedo-române. Cuvinte românești la Greci, de d. Victor Papacostea. D. Gh. Cardaș studiază pe călătorii apuseni la Macedo-Români. (Consivéry, Hughes). D. N. Zdrulla despre contactul, în 1917, cu trupele italiene. Se traduce și mai departe din cartea profesorului sârb D. Popovici despre „Țintari”. De d. V. Papacostea note asupra familiei Sina. D. Ioan C. Băcilă dă ce privește pe Macedo-Români din stampele Academiei Române. D. M. Popescu publică acte vieneze asupra bisericii lor din Capitala Austriei.

În *Țara Bîrsei*, II, 2, d. A. A. Mureșianu prezintă Româniilor apărînd Brașovul contra Curușilor rebeli. La 1705 teama Sașilor că, „dacă acești urmași ai Romanilor vor prinde din nou armele părăsite și vor ajunge să-și cunoască puterile, e de temut că vor năzui, scuturîndu-și jugul, la stăpînirea Ardealului” (după *Quellender Stadt Krustadt*, VII, p. 355, aici p. 123). Sau „dacă acum ei își vor îndrepta privirile de la prădăciuni la adevăratul războiu și vor învăța să poarte armele, va fi foarte de temut că, revenîndu-li în inimi virtutea romană, să nu se bată pentru Domnia Ardealului, dîndu-li mîna de ajutor atît Moldovenii cît și Muntenii” (după ms. lui Fronius, *Kurutzo-Labonzologia*, aici p. 124). Se arată căpitanii, curat romîni, cari au condus pe acești „Răuți” (Rați). — Păr. I. Prișcu dă niște instrucții brașovene pentru trecerea catolicilor la ortodoxie, care pot fi, în adevăr, din secolul al XVI-lea (e vorba și de „Mărtin ereticul”), pp. 131-2. O nouă formă de Crez, p. 133. — Ceva despre Radu Tempea de d. Candid Mușlea. Despre vechii botaniști romîni d. dr. Emil Pop.

Note foarte bine informate despre Parlamentul engles în dezvoltarea și situația lui actuală le dă d. Nicolae Petrașco, în *Revista de drept public*, IV, 3-4. Prioritatea de organizare a lui față de Statele generale franceze nu se poate precisa: Statele generale n'au început la 1302 (v. p. 497).

*

În *Nicolae Bălcescu în Ardeal* (din „Anuarul Institutului de istorie națională” din Cluj, V), d. Silviu Dragomir arată raporturile lui Bălcescu cu Florian Aarón, Murgu și Laurian, influența articolului lui H. Desprez, în *Revue des deux mondes*, despre Unirea Principatelor. Un document unguresc înedit.

*

În *Analele Banatului*, II, 3, icoanele zugravului Nedelcu, din secolul al XVIII-lea. Studii cu privire la populația românească de acolo. O probă de bibliografie o dă pâr. Bugariu. O notiță despre basmele românești traduse în rusește și publicate la Moscova în 1902 de Iașimirschi, a cărui mamă era Romîncă. Cîteva biserici de sat, cercetate de d. Ioachim Miloia.

*

În *Anuarul Școalei Normale „Vasile Lupu” din Iași* pe 1926-7, d. V. Petrovanu dă istoricul școlii. D. M. Costăchescu se ocupă de „neamul lui Ștefan-cel-Mare” (Vasilisa, „Împărăteasa” lui Alexandru-cel-Bun, trebuie să fie fiica unei femei cu ambiții imperiale). Încă o femeie cu numele de Oltea, p. 131. Sora Grajdana a lui Ștefan, adevărită numai de d. Stoica Nicolaescu, trebuie supusă cercetării (v. p. 134). Autorul semnalează pe Neacșa, fiica Mariei, sora Domnului, cu Șăndrea (p. 135 și nota 1) și pe Dragna, măritată după Clănău Spătarul (p. 135). Dumșa, fiul Sorei, e adevărit acum, spune autorul, și printr'un act de la Ștefan. Întregirea la mormîntul lui (v. p. 136, nota 1) o făcusem eu de'nainte. D. Costăchescu-i arată cariera. Casuri de confiscare la p. 137, nota 3. Și autorul face din Roman Gîrbovăț pretendentul de mai târziu (pp. 139-40). Pomenirea expediției lui Petru Rareș la Făgăraș, p. 143.

*

Același *Anuar*, pe 1928, are continuarea istoricului școlii (facsimile din scrisul lui T. Maiorescu).

*

În *Historik Tideskrift*, 1930, 1, d. Holvdan Koht arată că Imperiul norvegian s'a întins, din secolul al X-lea, până la Dvina.

•

O încercare de istorie a Bacăului o dă d. Gr. Tabăcaru, în revista *Ateneul cultural* de acolo. Se reproduce pisanția bisericii lui Alexandru, fiul lui Ștefan-cel-Mare (p. 11), Și cea de la Borzești (p. 13). Citeva note cu privire la localitățile din județ. De d. C. Mozan despre școlile bacăuane.

*

O critică ascuțită a cărții d-lui D. D. Roșca despre „Influența lui Hegel asupra lui Tăine teoretician al cunoștinții și al artei” o dă d. Virgil I. Bărbat, în interesanta broșură „Recomandări la Universitate”, Cluj 1930.

*

Unul din cele mai adânci studii asupra dictaturii în Spania e al d-lui Gabriel Bernier, în *L'année politique française et étrangère*, Mart 1930.

•

D. Albert Ballu publică, în legătură cu serbările de la Alger, un *Guide illustré de Timgad*, de o foarte bogată împodobire.

•

Adevărate documente de moravuri — și ce teribile! — în broșura d-lui Nicolae Georgescu, *Casul unui judecător fără protecție*, Deva 1930. Ca fel de a povesti, cartea e o capodoperă de humor.

*

În *Contribuții la istoria Maramureșului după manuscrisul fostului arhivar Gheorghe Petrovan*, publicate de Ion Bîrlea, se aduc unele știri de amănunte utile, după inedit, cu greșeli pe care le îndreaptă în prefață editorul Tablă.

*

Note despre liceul din Galați le dă d. Al. Nicolescu în *Primi 60 de ani de activitate ai Liceului „V. Alecsandri” din Galați*, Galați 1928.
